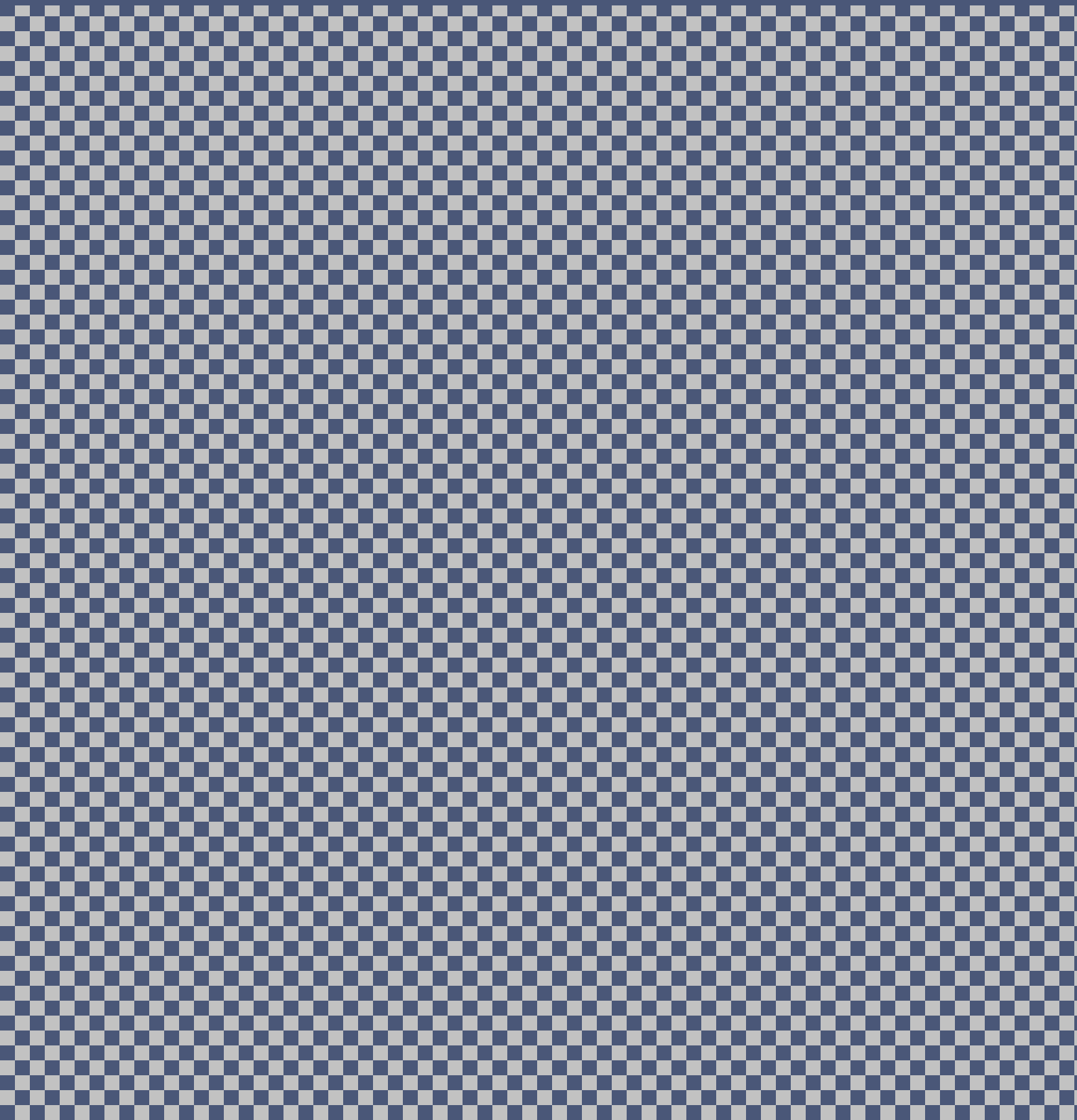

LATVIJAS BANKAS 2009. GADĀ VEIKTĀ MAKSĀJUMU SISTĒMU PĀRRAUDZĪBA

SATURS

Ievads	2
1. Sistēmiski nozīmīgu maksājumu sistēmu pārraudzība	3
1.1. SAMS	3
1.2. EKS	5
1.3. TARGET2-Latvija	8
2. Neliela apjoma maksājumu sistēmas	10
2.1. FDL	10
2.2. VAS "Latvijas Pasts"	11
2.3. AS "Itella Information"	11
2.4. Latvijas maksājumu sistēmu uz risku balstītais novērtējums	12
3. Maksāšanas līdzekļi	12
3.1. Maksāšanas līdzekļu attīstība	13
3.2. E-nauda	15
3.3. Klientu konsultēšana	15
3.4. ECB pētījums par neliela apjoma maksājumu izmaksām	16
4. Sadarbība ar citām institūcijām	17
4.1. Latvijas Republikas Finanšu ministrija	17
4.2. ECB	17
4.3. EK	19
5. Sabiedrības informēšana	19
Pielikums. Latvijas maksājumu sistēmu uz risku balstītais novērtējums	19
1. Maksājumu sistēmas svarīgums	20
2. Pārraudzības statuss	25
3. Pārraudzības veikšanas prioritāte	27
4. Augsta līmeņa matrica "Latvijas maksājumu sistēmu salīdzinājums"	28
5. Secinājumi	28

© Latvijas Banka, 2010

Informāciju sagatavojuši Latvijas Bankas Maksājumu sistēmu pārvalde.
Pārpublicējot obligāta avota norāde.

ISBN 9984-676-69-2

Latvijas Banka
K. Valdemāra ielā 2A, Rīgā, LV-1050
Tālrunis: 6702 2300 Fakss: 6702 2420
<http://www.bank.lv>
info@bank.lv

IEVADS

Atbilstoši starptautiski noteiktajai praksei valsts maksājumu sistēmas pārraudzība ir centrālo banku neatkarīga funkcija. Veicot maksājumu sistēmu pārraudzību, centrālā banka veicina maksājumu sistēmas raitu darbību, novērojot (apkopojot informāciju) esošās un plānotās maksājumu sistēmas (starpbanku maksājumu sistēmas, neliela apjoma maksājumu sistēmas un maksāšanas līdzekļus), novērtējot tās atbilstoši Starptautisko norēķinu bankas Maksājumu un norēķinu sistēmu komitejas apstiprinātajiem "Sistēmiski nozīmīgu maksājumu sistēmu pamatprincipiem" (Pamatprincipi) un, ja nepieciešams, rosinot pārmaiņas, lai savstarpēji sabalansētu drošību un efektivitāti. Pārraudzība neskar tādas jomas kā cīņa pret noziedzīgi iegūtu naudas līdzekļu legalizāciju un terorisma finansēšanu, finanšu darījumu vai personas datu aizsardzību, patērētāju aizsardzību un konkurences ierobežošanas kontroli, jo šajās jomās noteikta citu iestāžu atbildība. Maksājumu sistēmu pārraudzība atšķiras no finanšu uzraudzības, jo pārraudzība nav saistīta ar konkrētu sistēmas dalībnieku finanšu stabilitātes kontroli vai noteiktu tiesību aktu prasību izpildes kontroli. Pārraudzībā centrālās bankas galvenokārt izmanto pārliecināšanu, publisku viedokļa izteikšanu, iespējas, ko sniedz centrālās bankas dalība konkrētā maksājumu sistēmā (nodrošinot bezriskā norēķinu centrālās bankas naudā, dažādus dienas likviditātes piešķiršanas veidus u.tml.), un sadarbību ar citām iestādēm.

Latvijā maksājumu sistēmu pārraudzība noteikta saskaņā ar likuma "Par Latvijas Banku" 9. pantu, kas nosaka, ka Latvijas Bankas uzdevums ir veicināt raitu maksājumu sistēmu darbību Latvijas Republikā. Maksājumu sistēmu pārraudzības principi noteikti ar Latvijas Bankas padomes 2001. gada 13. septembra lēmumu Nr. 89/10 "Latvijas Bankas politika maksājumu sistēmas jomā". Saskaņā ar šo politiku Latvijas Banka pārrauga sistēmiski nozīmīgas maksājumu sistēmas, neliela apjoma klientu maksājumu sistēmas un maksāšanas līdzekļus, kā arī konsultē klientus, sadarbojas ar starptautiskajām institūcijām pārraudzības jomā un informē sabiedrību par Latvijas maksājumu sistēmas attīstību.

1. SISTĒMISKI NOZĪMĪGU MAKSĀJUMU SISTĒMU PĀRRAUDZĪBA

2009. gadā Latvijas Banka, pārbaudot sistēmiski nozīmīgas maksājumu sistēmas, veica ikdienas pārbaudzi (t.sk. statistisko datu analīzi) un sistēmiskā riska novērtējumu, izmantojot trīs indikatorus: 1) sistēmu īpatsvaru attiecīgo maksājumu segmentā; 2) koncentrācijas rādītāju, kas ir piecu lielāko dalībnieku, ieskaitot Latvijas Banku, īpatsvars sistēmā; 3) norēķina efekta rādītāju (norēķinu līdzekļu izmantošanas efektivitāti sistēmā).

1.1. SAMS

2009. gadā SAMS bija vienīgā sistēmiski nozīmīgā maksājumu sistēma. Saskaņā ar statistiskajiem datiem maksājumu kopskaits vidēji mēnesī samazinājās par 1.4% un kopā gadā bija 200.2 tūkst., savukārt maksājumu kopapjoms vidēji mēnesī saruka mazāk par 0.1% un kopā gadā bija 167.5 mljrd. latu. 2009. gadā SAMS nodrošināja 99.79% pieejamību. Sistēmiskā riska analīze norādīja uz joprojām ļoti zemu riska iespējamību, lai gan tā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu pieauga.

2009. gadā SAMS bija vienīgā sistēmiski nozīmīgā maksājumu sistēma Latvijā. Tā turpināja nodrošināt reālā laika bruto norēķinus latos – Latvijas Bankas monetārās politikas darījumiem, liela apjoma starpbanku maksājumiem, citu Latvijā darbojošos maksājumu sistēmu gala jeb mijieskaita norēķiniem un steidzamiem klientu maksājumiem.

Turpinot novērtēt likviditātes situāciju sistēmā, kā arī lai laikus pamanītu iespējamās operacionālā riska pazīmes, 2009. gadā tika veikta ikdienas jeb nepārtrauktā pārbaudzi, kas ietvēra SAMS statistisko datu apkopšanu un analīzi un sistēmas pieejamības un incidentu novērtēšanu.

Sistēmas statistisko datu analīze

Katru mēnesi pārbaugi apkopēja detalizētu informāciju par SAMS maksājumiem iepriekšējā mēnesī. Statistiskā informācija tika publicēta Latvijas Bankas interneta lapā, kā arī izmantota Latvijas Bankas pārskatu sagatavošanai.

2009. gada 31. decembrī SAMS bija 25 dalībnieki – par vienu vairāk nekā 2009. gada 1. janvārī, jo 19. janvārī sistēmai pievienojās jauna dalībniece – AS "Latvijas pasta banka". Sistēmā piedalījās visas Latvijā reģistrētās bankas un ārvalstu banku filiāles (21 banka un trīs ārvalstu banku filiāles) un Latvijas Banka. 2009. gadā SAMS izpildīto maksājumu kopskaits vidēji mēnesī samazinājās par 1.4% un kopā gadā bija 200.2 tūkst., savukārt kopapjoms vidēji mēnesī samazinājās mazāk par 0.1% un kopā gadā bija 167.5 mljrd. latu (sk. 1. un 2. att.). 2009. gadā SAMS maksājumu apjoms salīdzinājumā ar 2008. gadu samazinājās par 7.9%.

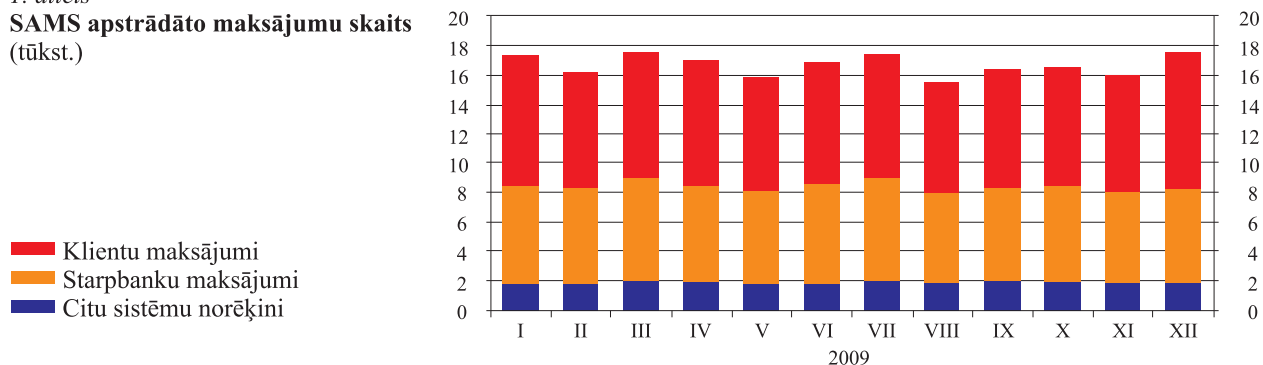
SAMS apstrādāto maksājumu kopapjoma lielāko daļu iniciēja pieci sistēmas dalībnieki, un to īpatsvars kopējā maksājumu apjomā bija 85.1%.

Starpbanku maksājumu apjoma īpatsvars SAMS 2009. gadā sasniedza 90.3%, klientu maksājumu apjoma īpatsvars bija 6.6%, bet starpbanku un klientu maksājumu skaita īpatsvars bija attiecīgi 39.3% un 49.3%. SAMS kā papildsistēma piedalījās EKS, SIA "First Data Latvia" (FDL) sistēma un AS "Latvijas Centrālais depozitārijs" (LCD)

sistēma. Papildsistēmu gala norēķinu īpatsvars SAMS bija 3.1% apjoma ziņā un 11.4% skaita ziņā.

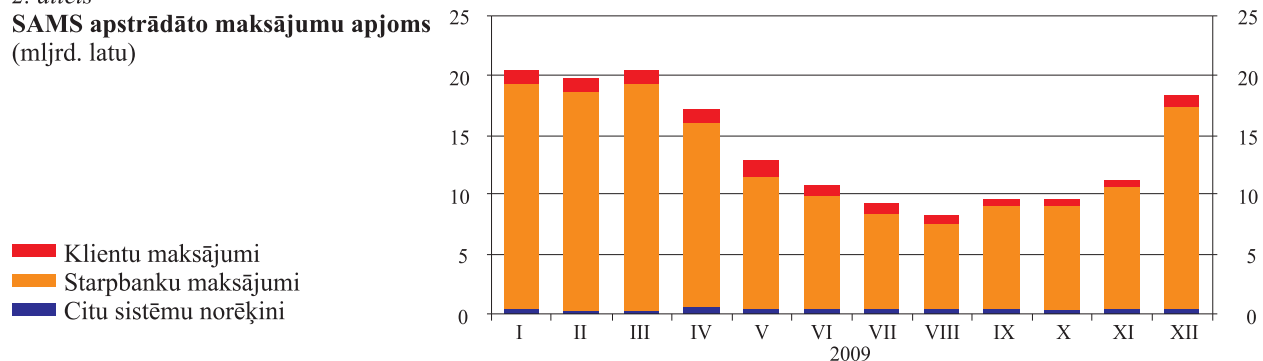
1. attēls

SAMS apstrādāto maksājumu skaits
(tūkst.)

2. attēls

SAMS apstrādāto maksājumu apjoms
(mljrd. latu)

Pārraugi nekavējoties tika informēti par SAMS vai to uzturošo resursu darbības problēmām un to risināšanas gaitu.

2009. gadā SAMS nodrošināja 99.79% pieejamību (2008. gadā – 99.97%). Sistēmai bija 14 darbības pārtraukumu (ilgākais no tiem – 2 stundas un 49 minūtes), un SAMS kopā nebija pieejama 4 stundas un 48 sekundes (2008. gadā – 30 minūtes un 30 sekundes). 13 pārtraukumi bija īslaicīgi un saistīti ar SWIFT pieslēgumu vai SWIFT līniju pārtraukumiem, kas neizraisīja Latvijas Bankas kritisko procesu izpildes pārtraukumu. Šādu pārtraukumu pārvaldīšana un novēršana notiek saskaņā ar Latvijas Bankas noteikumiem.

Pārraugi piedalījās incidentu analīzē un ar sistēmas operatoriem apsprieda pasākumus, kas novērstu šādu incidentu turpmāku rašanos.

Riska novērtējums

Veicot sistēmiskā riska novērtējumu, 2009. gadā, tāpat kā iepriekš, tika analizēti trīs indikatori: 1) sistēmas īpatsvars attiecīgo maksājumu segmentā, 2) koncentrācijas rādītājs un 3) norēķinu līdzekļu izmantošanas efektivitāte.

2009. gadā SAMS tika veikti 83.8% no visiem Latvijā uzsāktajiem latos veiktajiem starpbanku kredīta pārvedumiem un to apjoma īpatsvars bija 88.2% (2008. gadā – attiecīgi 87.3% un 88.8%).

2009. gadā SAMS koncentrācijas rādītājs maksājumu skaita ziņā bija 72.3%, bet apjoma ziņā – 85.1% (2008. gadā – attiecīgi 70.3% un 82.8%). Lai gan SAMS apjoma

koncentrācijas rādītājs pārsniedz Eiropas Centrālās bankas (ECB) noteikto 80% robežu, tas neliecina par nozīmīgu domino efekta iespējamību sistēmā, jo piecu lielāko sistēmas dalībnieku skaitā ietilpst arī Latvijas Banka, kas nav pakļauta likviditātes riskam un kredītriskam.

SAMS norēķina efekta rādītājs, kas bruto norēķinu sistēmu gadījumā raksturo norēķinu līdzekļu izmantošanu, tika aprēķināts, attiecinot gada vidējo vienā dienā banku nosūtīto maksājumu apjomu SAMS pret vidējiem vienas dienas banku kontu atlikumiem Latvijas Bankā. 2009. gadā tie bija attiecīgi 443.7 milj. latu un 708.4 milj. latu (tā kā Latvijas Bankai kā sistēmas dalībnieci konta bilance nav atsevišķi izdalāma, tās nosūtītie maksājumi netiek ņemti vērā aprēķinos). 2009. gadā vidēji kontos esošie līdzekļi SAMS maksājumos tika apgrozīti 0.6 reizes (2008. gadā – 0.4 reizes). No janvāra līdz maijam un decembrī vidēji kontos esošie līdzekļi SAMS maksājumos tika apgrozīti vairāk nekā 0.8 reizes.

Tomēr norēķina efekta rādītājs, neraugoties uz pieaugumu, joprojām bija ļoti zems (Eiropas lielajās maksājumu sistēmās dienā veikto maksājumu apjoms var pat vairākas reizes pārsniegt kontos pieejamo līdzekļu apjomu), un tāpēc saglabājās zema sistēmiskā riska iespējamība.

Zemais SAMS norēķina efekta rādītājs skaidrojams ar to, ka latu kontos Latvijas Bankā glabājas banku noguldījumi, kas tiek izmantoti gan maksājumu veikšanai, gan Latvijas Bankas noteikto obligāto rezervju prasību izpildei. Tādējādi naudas līdzekļu apjoms šajos kontos vairākkārt pārsniedz maksājumiem nepieciešamo līdzekļu apjomu.

1.2. EKS

2009. gadā EKS bija sistēmiski ievērojama neliela apjoma klientu maksājumu sistēma. 2009. gadā EKS apstrādāto latos veikto maksājumu skaits vidēji mēnesī pieauga par 0.2%, kopā gadā sasniedzot 31.8 milj., bet kopapjoms samazinājās par 0.8% un kopā gadā bija 10.2 mljrd. latu. EKS eiro apstrādāja 252.5 tūkst. maksājumu 1.3 mljrd. eiro apjomā. EKS pieejamības rādītājs bija 99.6%. Sistēmiskā riska analīze norādīja uz minimālu sistēmiskā riska iespējamību. 2009. gada 3. augustā Latvijas Banka nosūtīja Eiropas Maksājumu padomei pievienošanās vēstuli par nodomu EKS veidot kā SEPA kredīta pārvedumu shēmai atbilstīgu klīringa un norēķinu infrastruktūru.

2009. gadā EKS bija sistēmiski ievērojama neliela apjoma klientu maksājumu sistēma un vienīgā latu klīringa (neto norēķinu) sistēma Latvijā neliela apjoma klientu kredīta pārvedumu veikšanai starp Latvijas bankām. EKS apstrādāja arī neliela apjoma klientu kredīta pārvedumus eiro. EKS darbojās saskaņā ar ACH (*automated clearing house*) principiem, veicot elektroniskā veidā iesniegtu maksājumu automatizētu apstrādi un EKS neto jeb ieskaita pozīciju norēķinus katru darbadienu divos klīringa ciklos katrai valūtai (latos – plkst. 10.30 un plkst. 15.00, bet eiro – plkst. 11.00 un plkst. 15.30). EKS neto jeb ieskaita pozīciju norēķinus latos veica SAMS, bet eiro – TARGET2-Latvija.

Atbilstoši "Latvijas Bankas politikai maksājumu sistēmas jomā" Latvijas Banka veica EKS pārraudzību saskaņā ar sistēmiski nozīmīgu maksājumu sistēmu pārraudzības principiem.

2009. gada 3. augustā Latvijas Banka nosūtīja Eiropas Maksājumu padomei pievienošanās vēstuli par nodomu EKS veidot kā SEPA kredīta pārvedumu shēmai

atbilstīgu klīringa un norēķinu infrastruktūru. 2009. gada vidū Latvijas Banka veica EKS SEPA atbilstības pašnovērtējumu atbilstoši ECB izstrādātajiem SEPA atbilstības nosacījumiem infrastruktūrām. EKS pašnovērtējums tika veikts, ņemot vērā EKS funkcionalitāti, ko plānots nodrošināt ar 2010. gada 12. novembri. Veiktais pašnovērtējums apliecina EKS atbilstību SEPA prasībām. EKS pašnovērtējums publicēts ECB SEPA infrastruktūru sadaļā un Nacionālajā SEPA Latvija interneta lapā pašnovērtējumu sadaļā.

Lai laikus pamanītu iespējamās operacionālā riska pazīmes, 2009. gadā tika veikta EKS ikdienas jeb nepārtrauktā pārraudzība, apkopojot un analizējot sistēmas statistiskos datus un novērojot sistēmas darbību.

Sistēmas statistisko datu analīze

2009. gadā (līdzīgi kā SAMS) katra mēneša sākumā pārraugi apkopoja informāciju par EKS maksājumiem iepriekšējā mēnesī. Dati katru mēnesi tika publicēti Latvijas Bankas interneta lapā, un detalizētā informācija tika izmantota Latvijas Bankas pārskatu sagatavošanai.

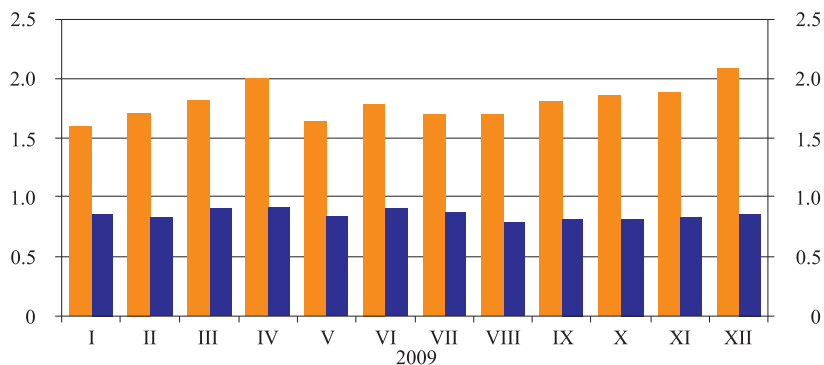
2009. gada 31. decembrī EKS bija 26 dalībnieki – par vienu vairāk nekā 2009. gada 1. janvārī, jo 2009. gada 19. janvārī sistēmai pievienojās jauna dalībniecība – AS "Latvijas pasta banka". Tādējādi sistēmā piedalījās visas Latvijā reģistrētās bankas un ārvalstu banku filiāles (21 banka un trīs ārvalstu banku filiāles), Latvijas Banka un Latvijas Republikas Valsts kase. *Svenska Handelsbanken AB* Latvijas filiāle un AS "Latvijas pasta banka" piedalījās tikai latos veiktajos norēķinos, Latvijas Republikas Valsts kase – tikai eiro veiktajos norēķinos, bet pārējie dalībnieki veica norēķinus abās valūtās.

2009. gadā EKS latos veikto maksājumu kopskaits vidēji mēnesī pieauga par 0.2% un kopā gadā bija 31.8 milj., bet kopapjoms samazinājās par 0.8% un kopā gadā bija 10.2 mljrd. latu. Vidējais viena maksājuma apjoms samazinājās līdz 320.25 latiem (2008. gadā – 393.33 lati). EKS latos veiktie maksājumi galvenokārt tika apstrādāti pirmajā norēķinu ciklā (no plkst. 8.30 līdz plkst. 10.30) – 67.9% skaita ziņā un 57.2% apjoma ziņā no visiem dienas laikā iesniegtajiem un EKS apstrādātajiem latos veiktajiem maksājumiem (sk. 3. un 4. att.).

3. attēls

EKS apstrādāto latos veikto maksājumu skaits (milj.)

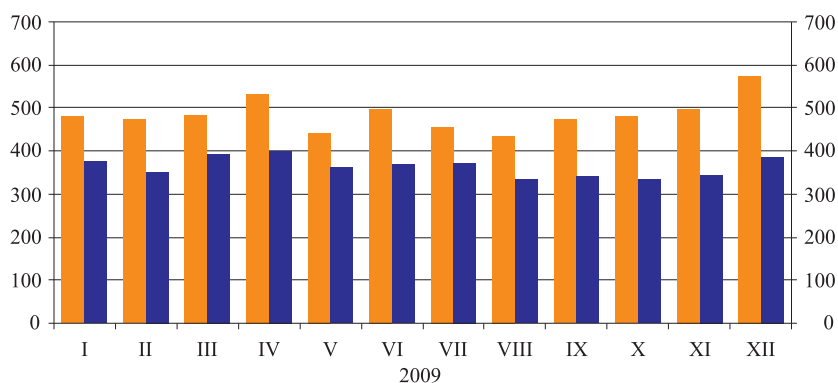
— Pirmais norēķinu cikls
— Otrais norēķinu cikls

4. attēls

EKS apstrādāto latos veikto maksājumu apjoms
(milj. latu)

— Pirmais norēķinu cikls
— Otrais norēķinu cikls

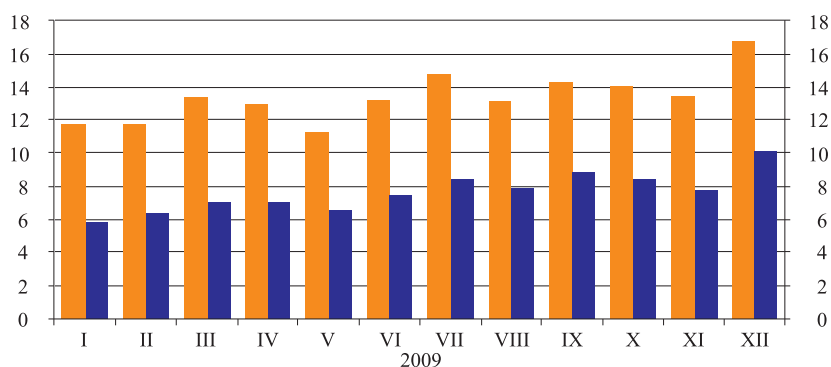
Piecu lielāko sistēmas dalībnieku īpatsvars EKS latos veiktajos norēķinos skaita ziņā bija 79.6%, bet apjoma ziņā – 79.1%.

EKS 2009. gadā apstrādāja 252.5 tūkst. eiro veikto maksājumu par kopējo summu 1.3 mljrd. eiro (sk. 5. un 6. att.), t.i., 6.9% skaita ziņā un 1.7% apjoma ziņā no visiem eiro veiktajiem klientu kredīta pārvedumiem.

5. attēls

EKS apstrādāto eiro veikto maksājumu skaits
(tūkst.)

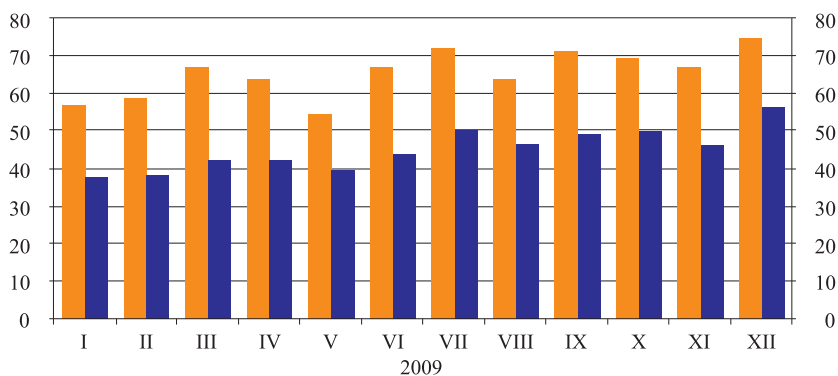
— Pirmais norēķinu cikls
— Otrais norēķinu cikls

6. attēls

EKS apstrādāto eiro veikto maksājumu apjoms
(milj. eiro)

— Pirmais norēķinu cikls
— Otrais norēķinu cikls

Piecu lielāko sistēmas dalībnieku īpatsvars EKS eiro veiktajos norēķinos skaita ziņā bija 71.3%, bet apjoma ziņā – 68.2%.

Pārtraukti nekavējoties tika informēti par EKS vai to uzturošo resursu darbības problēmām un to risināšanas gaitu.

EKS pieejamības rādītājs bija 99.6%, t.i., šāda daļa no visiem EKS neto jeb ieskaita norēķiniem notika noteiktajā laikā. Kopā 2009. gadā bija četri sistēmas darbības pārtraukumi jeb norēķina aizkavēšanās. Visos četros norēķinu aizkavēšanās gadījumos

norēķins aizkavējās ilgāk par 30 minūtēm no klīringa norēķinu cikla laika (īsākā aizkavēšanās bija 44 minūtes, ilgākā – 1 stundu un 15 minūtes). Šādu pārtraukumu pārvaldīšana un novēršana notiek saskaņā ar Latvijas Bankas noteikumiem.

Pārtraugi piedalījās incidentu analīzē un ar sistēmas operatoriem apsprieda pasākumus, kas novērstu šādu incidentu turpmāku rašanos.

Riska novērtējums

Tāpat kā SAMS, lai noteiktu sistēmiskā riska iespējamību EKS, tika analizēti trīs indikatori: 1) īpatsvars attiecīgo maksājumu segmentā, 2) koncentrācijas rādītājs un 3) neto norēķina efekta rādītājs.

2009. gadā EKS skaita ziņā apstrādāti 75.1% un apjoma ziņā – 72.8% no visiem starp bankām Latvijā latos veiktajiem klientu maksājumiem (2008. gadā – attiecīgi 75.2% un 71.0%).

2009. gadā EKS latos veikto maksājumu skaita koncentrācijas rādītājs pieauga līdz 79.6%, bet apjoma koncentrācijas rādītājs – līdz 79.1% (2008. gadā – attiecīgi 78.1% un 77.4%).

2009. gadā EKS latos veikto pirmā un otrā norēķinu cikla neto norēķina efekta rādītājs, t.i., sistēmas dalībnieku vidējā neto debeta pozīciju apjoma attiecība pret vidējo kopējo sistēmas apgrozījumu, pieauga līdz 27.0% pirmajā norēķinu ciklā un līdz 20.1% otrajā norēķinu ciklā (2008. gadā – attiecīgi 21.9% un 19.1%). 2009. gadā EKS dalībnieku latos veikto maksājumu neto debeta pozīciju apjoms salīdzinājumā ar banku norēķinu kontu atlikumiem Latvijas Bankā bija neliels (vidēji 0.7%).

2009. gadā EKS eiro veikto maksājumu pirmā un otrā norēķinu cikla neto norēķina efekta rādītājs bija attiecīgi 31.8% un 37.1%. Tā kā 2009. gadā EKS dalībnieku eiro veikto maksājumu neto debeta pozīciju apjoms salīdzinājumā ar banku norēķinu kontu atlikumiem eiro Latvijas Bankā arī bija neliels (vidēji 5.6%), EKS netika novērota papildu eiro norēķinu līdzekļu nepieciešamība.

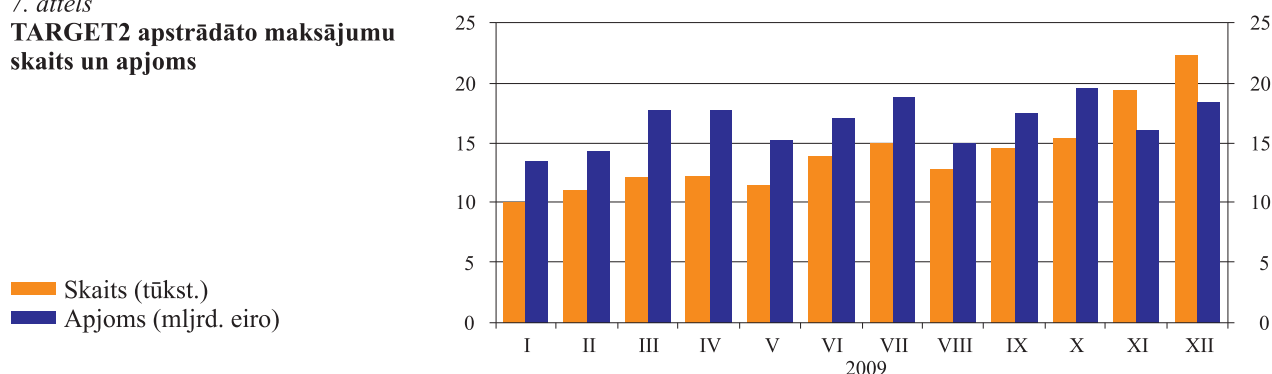
Tiek uzskatīts, ka sistēmiskā riska iespējamība pieaug, ja neto norēķina efekta rādītājs samazinās. Uz ievērojamu riska iespējamību norāda norēķina efekta rādītājs, kas mazāks par 10%. Kopumā secināms, ka ar esošo norēķinu līdzekļu apjomu EKS sistēmiskā riska iespējamība ir minimāla.

1.3. TARGET2-Latvija

2009. gadā TARGET2 bija viena no eiro veikto maksājumu sistēmiski nozīmīgajām maksājumu sistēmām Eiropas Savienībā. 2009. gadā TARGET2 pārraudzību veica Eirosistēma. Tika veikts atkārtots sistēmas novērtējums atbilstoši Pamatprincipiem sakarā ar jauno sistēmas versiju. Eirosistēma analizēja sistēmas pārmaiņu ietekmi uz iepriekšējo novērtējumu un konstatēja, ka sistēmas novērtējums nepasliktinās. Sistēma novērtēta kā pilnībā atbilstoša visiem 10 Pamatprincipiem. Saskaņā ar statistiskajiem datiem 2009. gadā TARGET2-Latvija maksājumu kopskaits vidēji mēnesī pieauga par 5.6%, kopā gadā sasniedzot 169.9 tūkst., savukārt maksājumu kopapjoms vidēji mēnesī palielinājās par 4.4%, kopā gadā sasniedzot 200.5 mljrd. eiro (sk. 7. att.).

7. attēls

TARGET2 apstrādāto maksājumu skaits un apjoms

2009. gadā turpināja darbu Eiropas automatizētās reālā laika bruto norēķinu sistēmas TARGET2 Latvijas komponents TARGET2-Latvija, kura darbību kopā ar pārējām Eiropas Centrālo banku sistēmā (ECBS) esošajām bankām nodrošina Latvijas Banka.

2009. gada 31. decembrī TARGET2-Latvija bija 24 dalībnieki (par vienu dalībnieku mazāk nekā 2008. gada 31. decembrī). Sistēmā piedalījās visas 20 Latvijā reģistrētās kredītiestādes, divas no trim ārvalstu kredītiestāžu filiālēm, Latvijas Banka un Latvijas Republikas Valsts kase. LCD pārtrauca dalību sistēmā. Sistēmā nepiedalījās *Svenska Handelsbanken AB* Latvijas filiāle.

TARGET2-Latvija apstrādāto starpbanku maksājumu skaits 2009. gadā bija 12.6% (32.2 tūkst.), bet apjoms – 35.4% (193.5 mljrd. eiro) no eiro veiktajiem starpbanku kredīta pārvedumiem.

Piecu lielāko sistēmas dalībnieku īpatsvars TARGET2-Latvija eiro veikto maksājumu skaita ziņā bija 60.4%, bet apjoma ziņā – 92.1%.

TARGET2 ir Eiropas maksājumu sistēma, kurai bankas pieslēgtas tieši, bez Latvijas Bankas starpniecības, un sistēmas pieejamības rādītājs tiek aprēķināts visai sistēmai kopā. 2009. gadā pieejamības rādītājs bija 100% (2008. gadā – 99.98%).

Lai nodrošinātu lietotājiem efektīvu informācijas kanālu, ECB publicēja informāciju par TARGET pieejamību TARGET informācijas sistēmā, aģentūrā *Reuters* un ECB interneta lapā.

2010. gada maijā tiks publicēts TARGET2 gada pārskats, kurā tiks iekļauta TARGET2 darbības analīze. 2009. gadā četras reizes sistēmas pieejamības rādītājs tika analizēts ECBS pārraugu darba grupā, nosakot sniegtā pakalpojuma atbilstību noslēgtajiem līgumiem. Šajā darba grupā piedalījās arī Latvijas Banka.

Lai papildus analizētu TARGET2-Latvija attīstību, 2009. gadā pārraugi, līdzīgi kā SAMS un EKS, aprēķināja koncentrācijas rādītāju un norēķina efekta rādītāju.

TARGET2-Latvija skaita koncentrācijas rādītājs 2009. gadā bija 60.4% un apjoma koncentrācijas rādītājs – 92.1%. Lai gan TARGET2-Latvija apjoma koncentrācijas rādītājs pārsniedz ECB noteikto 80% robežu, tas neliecina par nozīmīgu domino efekta iespējamību sistēmā, jo piecu lielāko sistēmas dalībnieku skaitā ietilpst arī Latvijas Banka, kas nav pakļauta likviditātes riskam un kredītriskam.

TARGET2-Latvija norēķinu līdzekļu izmantošanas efektivitātes rādītājs aprēķināts, atbilstoši gada vidējo vienā dienā banku nosūtīto maksājumu apjomu TARGET2-Latvija

pret banku vidējiem vienas dienas eiro kontu atlikumiem TARGET2-Latvija. Aprēķinos ņemti vērā visu sistēmas dalībnieku, t.sk. Latvijas Bankas un Latvijas Republikas Valsts kases, dati. 2009. gadā vidēji kontos esošie līdzekļi TARGET2-Latvija maksājumos tika apgrozīti 41 reizi.

Šāds samērā augsts TARGET2-Latvija norēķina efekta rādītājs skaidrojams ar to, ka kontos TARGET2-Latvija dalībnieki glabā naudas līdzekļus tikai tāpēc, lai nodrošinātu ikdienas maksājumu veikšanu, atšķirībā no kontiem SAMS, kuros papildus ikdienas maksājumu veikšanai nepieciešamajiem naudas līdzekļiem tiek glabātas arī obligātās rezerves.

2. NELIELA APJOMA MAKSĀJUMU SISTĒMAS

2009. gadā Latvijas Banka turpināja veikt triju Latvijā funkcionējošo neliela apjoma maksājumu sistēmu pārraudzību, apkopojot statistiskos datus un analizējot sistēmu attīstību. Veiktā datu analīze neuzrādīja nepieciešamību veikt pasākumus risku samazināšanai sistēmās.

2.1. FDL

FDL 2009. gadā kā vienīgais starpbanku karšu apstrādes centrs Latvijā atbilda sistēmiski ievērojamas klientu maksājumu sistēmas statusam. Pārraudzības ietvaros reizi pusgadā pārraugi lūdza FDL sniegt datus par apstrādātajiem karšu darījumiem. 2009. gadā termināļos veikto transakciju ar banku kartēm tirgus daļa būtiski nemainījās.

Pārraudzības ietvaros pārraugi lūdza FDL reizi pusgadā sniegt datus par apstrādāto karšu darījumu skaitu un apjomu, to dalījumu darījumu veidos valūtām, karšu izdevējiem un saņēmējiem. Apkopotie dati tika izmantoti, lai sekotu FDL attīstībai karšu maksājumu jomā, kā arī lai tos salīdzinātu ar banku iesniegto informāciju par darījumiem ar maksājumu kartēm. Ievērojot konfidencialitāti, FDL dati netika publiskoti.

2009. gadā FDL nodrošināja maksājumu karšu autorizāciju un veica karšu darījumu neto pozīciju aprēķināšanu latos. Vietējos norēķinos FDL bija vienīgais starpbanku karšu darījumu apstrādes centrs, tāpēc saglabāja sistēmiski ievērojamas sistēmas statusu. Starptautiskajos darījumos dažām Latvijas bankām bija tieši līgumi ar starptautisko karšu shēmu centriem vai arī tās varēja veikt karšu maksājumus caur mātesuzņēmumiem. Pārraugi veikuši FDL tirgus daļas Latvijas banku kopējās termināļos veiktajās transakcijās ar banku kartēm analīzi, bet šie dati ir kvalificēti kā ierobežotas pieejamības informācija (tālāk tekstā – i.p.i.) un netiek publiskoti. FDL tirgus daļa 2009. gadā salīdzinājumā ar 2008. gadu būtiski nemainījās.

Neto pozīciju norēķins starp bankām par FDL apstrādātajiem maksājumiem notika katru darbadienu SAMS, savukārt norēķini par ārvalstu karšu maksājumiem Latvijā un par darījumiem ar Latvijā izdotajām kartēm ārvalstīs tika veikti starptautisko karšu shēmu centros.

FDL nodrošināja norēķinus arī elektroniskās naudas institūcijām un vienlūka karšu izdevējiem.

2.2. VAS "Latvijas Pasts"

Pār-raugi apkopoja informāciju par sistēmu un sistēmas statistiskos datus. VAS "Latvijas Pasts" (Latvijas Pasts) apstrādāja 6.5% (14.1 milj. transakciju) no visiem klientu maksājumiem (ceturtais lielākais rādītājs Latvijas maksājumu sistēmā), tomēr šādu darījumu apjoms bija tikai 0.3% (0.8 mljrd. latu – 20. rādītājs Latvijas maksājumu sistēmā). Salīdzinājumā ar 2008. gadu Latvijas Pasta klientu maksājumu skaits samazinājās par 26.5%, bet maksājumu apjoms – par 12.3%.

2009. gadā pār-raudzības ietvaros pār-raugi lūdza Latvijas Pastu sniegt datus par Latvijas Pasta apstrādātajiem maksājumiem 1. un 2. pusgadā. Maksājumu statistika tika publicēta Latvijas Bankas interneta lapā. Latvijas Pasta statistisko datu iekļaušana Latvijas maksājumu statistikas pār-skatā 2000. gada 10. novembrī tika rakstiski saskaņota ar Latvijas Pastu.

2009. gadā Latvijas Pasts galvenokārt piedāvāja klientiem kredīta pār-vedumu pakalpojumus un tikai 0.02% no kopējā Latvijas Pasta klientu maksājumu skaita veidoja tiešā debeta maksājumi. Salīdzinājumā ar 2008. gadu Latvijas Pasta kopējais klientu maksājumu skaits samazinājās par 26.5%, bet apjoms – par 12.3%. Vidējais viena maksājuma apjoms 2009. gadā bija Ls 59.41 (2008. gadā – Ls 49.80).

Latvijas Pasts apstrādāja 6.5% (14.1 milj. transakciju) no visiem klientu maksājumiem, tomēr šādu darījumu apjoms bija tikai 0.3% (0.8 mljrd. latu).

2009. gada beigās PNS klientu norēķinu konti bija atvērti tikai latos un to skaits veidoja 4.8% (234.1 tūkst.) no visiem, t.i., Latvijas Bankas, Latvijas banku un Latvijas Pasta klientu, norēķinu kontiem. Kopš 2008. gada beigām Latvijas Pastā atvērto kontu skaits pieauga par 23.3%.

Papildus bezskaidrās naudas maksājumiem 2009. gadā Latvijas Pasts veica 16.5% (14.0 milj. transakciju – 2. lielākais rādītājs Latvijas maksājumu sistēmā) no visām Latvijas maksājumu sistēmas skaidrās naudas iemaksām un izmaksām skaita ziņā, bet apjoma ziņā – 4.7% (799.9 milj. latu – 7. lielākais rādītājs Latvijas maksājumu sistēmā).

2.3. AS "Itella Information"

Tāpat kā iepriekšējos periodos, arī 2009. gadā AS "Itella Information" bija vienīgais uzņēmums, kas nodrošināja starpbanku tiešā debeta maksājumu infrastruktūru Latvijā.

2009. gadā pār-raudzības ietvaros pār-raugi lūdza AS "Itella Information" sniegt datus par apstrādāto tiešā debeta maksājumu skaitu un apjomu 1. un 2. pusgadā, kā arī informāciju, cik līgumu noslēgts ar bankām, uzņēmumiem un klientiem. Ievērojot konfidencialitāti, AS "Itella Information" dati netika publiskoti. AS "Itella Information" tiešā debeta maksājumu tirgus daļa 2009. gadā būtiski nemainījās.

2009. gada 22. un 26. janvārī pār-raugi organizēja divu banku un AS "Itella Information" divpusējās tikšanās, kurās tika apspriesti komisijas maksas piemērošanas modeļi nacionālajā tiešā debeta maksājumu pakalpojumu praksē. Rezultāti tika ziņoti ECB Maksājumu sistēmu politikas darba grupai.

2.4. Latvijas maksājumu sistēmu uz risku balstītais novērtējums

Latvijas Banka 2009. gadā veica Latvijas maksājumu sistēmu novērtējumu saskaņā ar ECB novērtējuma metodoloģijas pirmo soli, izmantojot 2008. gada datus. Uz risku balstītais novērtējums apstiprināja Latvijas Bankas politikā maksājumu sistēmu jomā noteikto pārraudzības prioritāti – vislielāko pārraudzības uzmanību pievērst SAMS, t.sk. veicot ikdienas pārraudzību. Neliela apjoma maksājumu sistēmu jomā pārraudzība nākamajos periodos galvenokārt vēršama uz AS "Itella Information", vienojoties par iespēju veikt sistēmas novērtējumu atbilstoši Pamatprincipiem un diskutējot par sistēmas vietu SEPA tiešā debeta maksājumu apkalpošanā. Savukārt attiecībā uz FDL nepieciešams aktualizēt jautājumu par pārraudzības ieteikumu izpildi.

Lai noteiktu prioritātes maksājumu sistēmu pārraudzības veikšanā, ECB 2009. gadā sāka uz risku balstītā maksājumu sistēmu novērtējuma metodoloģijas izstrādi. Lai veidotu strukturētu metodoloģiju un nākamajos gados nodrošinātu tās pakāpenisku ieviešanu, maksājumu sistēmu novērtējumu paredzēts veikt trijos posmos. Pirmajā posmā savstarpēji salīdzina maksājumu sistēmas, nosakot to svarīgumu un pārraudzības statusu. Otrajā posmā katru maksājumu sistēmu vērtē atbilstoši riska kategorijām, ņemot vērā konkrētā riska ietekmi, iespējamību un veiktos pasākumus tā mazināšanai. Tā attiecīgajai maksājumu sistēmai tiek iegūts risku vērtējums, lai noteiktu konkrētās sistēmas sastāvdaļu un to risku pārraudzības veikšanas prioritāti. Trešajā solī paredzēts iegūt konsolidēto novērtējumu, kurā pirmajos divos posmos iegūtās pārraudzības veikšanas prioritātes tiek apvienotas. ECB beidz izstrādāt otrā un trešā posma metodoloģiju.

Latvijas Banka 2009. gadā veica Latvijas maksājumu sistēmu novērtējumu saskaņā ar ECB novērtējuma metodoloģijas pirmo posmu, izmantojot 2008. gada datus. Ievērojot to, ka Latvijas maksājumu sistēma un tās dalībnieki pēc maksājumu un aktīvu apjoma ir mazāki par Eiropas Savienības (ES) maksājumu sistēmām un tirgus dalībniekiem, ECB metodoloģija atsevišķos gadījumos tika modificēta. Tika vērtētas visas Latvijas maksājumu sistēmas – Latvijas Bankas uzturētās maksājumu sistēmas (SAMS, EKS un TARGET2-Latvija), kā arī SIA "First Data Latvia" uzturētā lokālā latu norēķinu sistēma, AS "Itella Information" uzturētā norēķinu sistēma, Latvijas Pasta uzturētā pasta norēķinu sistēma (PNS). Detalizēts novērtējuma rezultāts izklāstīts pielikumā.

3. MAKSĀŠANAS LĪDZEKĻI

Saskaņā ar "Latvijas Bankas politiku maksājumu sistēmas jomā" tika apkopota un analizēta informācija par 2009. gadā Latvijā lietotajiem maksāšanas līdzekļiem. 2009. gadā maksāšanas līdzekļi attīstījās vienmērīgi un netika konstatēta nepieciešamība veikt pasākumus maksāšanas līdzekļu izmantošanas risku samazināšanai.

Pārtraugi turpināja apkopot statistiskos datus par maksāšanas līdzekļiem, pamatojoties uz Latvijas Bankas padomes 2007. gada 15. martā pieņemtajiem "Kredītiestāžu maksājumu statistikas pārskata" sagatavošanas noteikumiem" (Maksājumu statistikas noteikumi). Sākot ar 2009. gadu, Latvijas maksājumu statistika vairs netika publicēta Latvijas Bankas izdevuma "Monetārais Apskats. Monetary Review" 4. numurā. Turpmāk pārtraugi interneta lapā sniegs īsu analītisku ieskatu par situāciju maksājumu sistēmu jomā.

Pārtraugi pārraudzīja maksājumu karšu un to infrastruktūras attīstību, analizējot banku, FDL un viennolūka mazumtirdzniecības karšu izdevēju sniegtos datus.

3.1. Maksāšanas līdzekļu attīstība

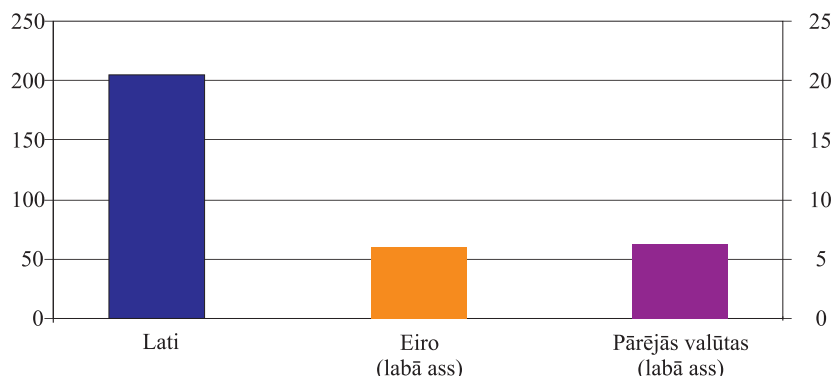
Latvijas maksājumu statistikas dati tika apsekoti divas reizes gadā. Latvijas maksājumu statistika apkopota, izmantojot "Kredītiestāžu maksājumu statistikas pārskata" datus, kurus līdz 25. jūlijam un 25. janvārim iesniedza visas Latvijā reģistrētās kredītiestādes, Latvijas Banka un Latvijas Pasts, un vienlīdzīga mazumtirdzniecības karšu izdevēju statistiskos datus.

2009. gadā kopējais Latvijā lietoto klientu maksāšanas līdzekļu skaits samazinājās par 2.3% (līdz 217.2 milj.), bet apjoms – par 33.4% (līdz 244.3 mljrd. latu).

No visiem klientu maksāšanas līdzekļiem skaita ziņā 94.4% maksājumu tika veikti latos, 2.7% – eiro un 2.9% – pārējās valūtās (sk. 8. att.). Savukārt apjoma ziņā visvairāk (53.2%) maksājumu tika veikti pārējās valūtās, 24.4% – latos un 22.4% – eiro (sk. 9. att.).

8. attēls

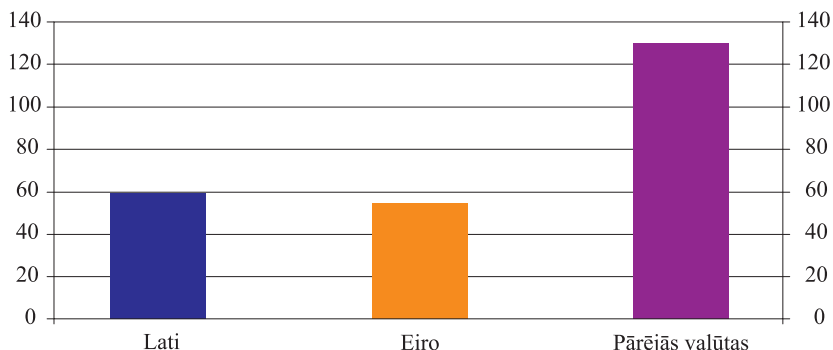
**Maksājumu skaits valūtu dalījumā
2009. gadā**
(milj.)

Piecu institūciju īpatsvars latos veikto klientu maksājumu kopskaitā bija 85.4%, eiro veikto klientu maksājumu kopskaitā – 75.1%, bet pārējās valūtās veikto klientu maksājumu kopskaitā – 73.4%. Piecu institūciju īpatsvars latos veikto klientu maksājumu kopapjomā bija 85.6%, eiro veikto klientu maksājumu kopapjomā – 62.8%, bet pārējās valūtās veikto klientu maksājumu kopapjomā – 72.7%.

9. attēls

**Maksājumu apjoms valūtu dalījumā
2009. gadā**
(mljrd. latu)

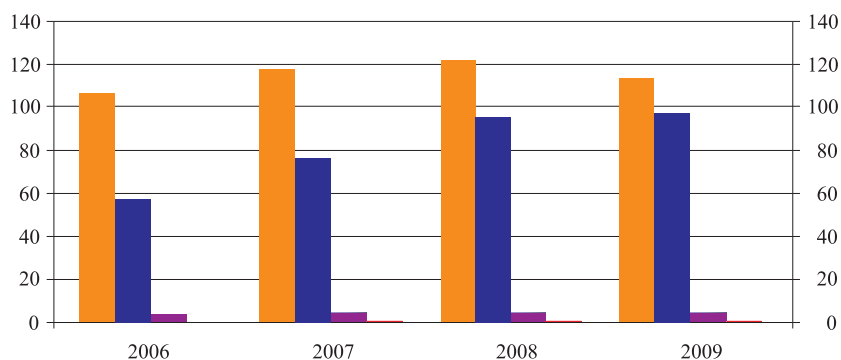
Vērtējot atsevišķu maksāšanas līdzekļu lietošanu, visbiežāk no visiem klientu maksāšanas līdzekļiem Latvijā skaita ziņā (sk. 10. att.) tika izmantoti klientu kredīta pārvedumi un karšu maksājumi (attiecīgi 52.6% un 45.0%). Apjoma ziņā klientu kredīta pārvedumi un karšu maksājumi bija attiecīgi 99.3% un 0.6%. Klientu kredīta pārvedumu skaits salīdzinājumā ar 2008. gadu samazinājās par 6.2% (līdz 114.3 milj.), bet apjoms – par 33.4% (līdz 242.7 mljrd. latu). Sarukums galvenokārt pamatojams ar internetā uzsākto klientu kredīta pārvedumu samazinājumu pārējās valūtās (par 48.2%). Karšu

maksājumu skaits salīdzinājumā ar 2008. gadu pieauga par 2.8% (līdz 97.8 milj.), bet apjoms samazinājās par 20.2% (līdz 1.4 mljrd. latu).

10. attēls

Klientu maksāšanas līdzekļi Latvijā
(milj. maksājumu)

■ Klientu kredīta pārvedumi
■ Karšu maksājumi
■ Tiešais debets
■ E-naudas maksājumi

Vislielākais īpatsvars kopējos klientu maksājumos gan skaita, gan apjoma ziņā bija kredītiestāžu klientu maksājumiem (attiecīgi 88.3% (191.8 milj.) un 96.4% (235.5 mljrd. latu)). Latvijas Pasta klientu maksājumu īpatsvars bija 6.5% (14.1 milj.) skaita ziņā un 0.3% (0.8 mljrd. latu) – apjoma ziņā. Atlikušo daļu veidoja Latvijas Bankas klientu maksājumi (lielākā daļa no tiem – Latvijas Republikas Valsts kases maksājumi).

No kredītiestāžu klientu maksājumiem 2009. gadā visvairāk izmantoti karšu maksājumi (51.0%; 97.8 milj.). Kredīta pārvedumi veidoja 46.3% (88.9 milj.), tiešais debets – 2.3% (4.4 milj.) un e-naudas maksājumi – 0.4% (0.8 milj.) no kredītiestāžu klientu maksājumu skaita. Tika veikti arī 21.2 tūkst. čeku maksājumu.

Piecu institūciju īpatsvars skaita ziņā no visiem Latvijā veiktajiem klientu kredīta pārvedumiem bija 85.0%, savukārt apjoma ziņā – 60.1%.

2009. gada beigās kredītiestādes bija izdevušas 2.5 milj. maksājumu karšu (gandrīz tikpat, cik 2008. gada beigās). 2009. gada beigās Latvijā kartes piedāvāja 23 bankas. Lielāko daļu karšu (74.0%) izdeva trīs bankas. Triju banku īpatsvars Latvijā veikto karšu maksājumu kopskaitā bija 83.2%, bet Latvijā veikto karšu maksājumu kopapjomā – 76.4%. 2009. gada beigās Latvijā bija uzstādīts 1 320 bankomātu, 58.4% no tiem apkalpoja trīs bankas. 2009. gada beigās Latvijā bija uzstādīts 119 skaidrās naudas iemaksas bankomātu. No visiem 23.8 tūkst. POS termināļu 80.4% apkalpoja trīs bankas.

2009. gadā pārraugi apkopoja datus par karšu transakcijām termināļos. Šajā pozīcijā tika apkopotī dati gan par karšu maksājumiem, gan citām transakcijām POS termināļos un ATM, atsevišķi izdalot transakcijas iekšzemes termināļos ar iekšzemē izdotajām kartēm, transakcijas iekšzemes termināļos ar ārvalstīs izdotajām kartēm un transakcijas termināļos ārvalstīs ar iekšzemē izdotajām kartēm.

2009. gadā tika veikts 149.1 milj. transakciju termināļos (par 5.6% mazāk nekā 2008. gadā) un to kopapjoms sasniedza 5.1 mljrd. latu (par 20.6% mazāk nekā 2008. gadā). Transakcijas iekšzemes termināļos ar iekšzemē izdotajām kartēm veidoja 92.2% no kopējā skaita un 84.9% no kopējā apjoma, transakcijas iekšzemes termināļos ar ārvalstīs izdotajām kartēm – attiecīgi 2.6% un 3.8% un transakcijas termināļos ārvalstīs ar iekšzemē izdotajām kartēm – attiecīgi 5.2% un 11.3%.

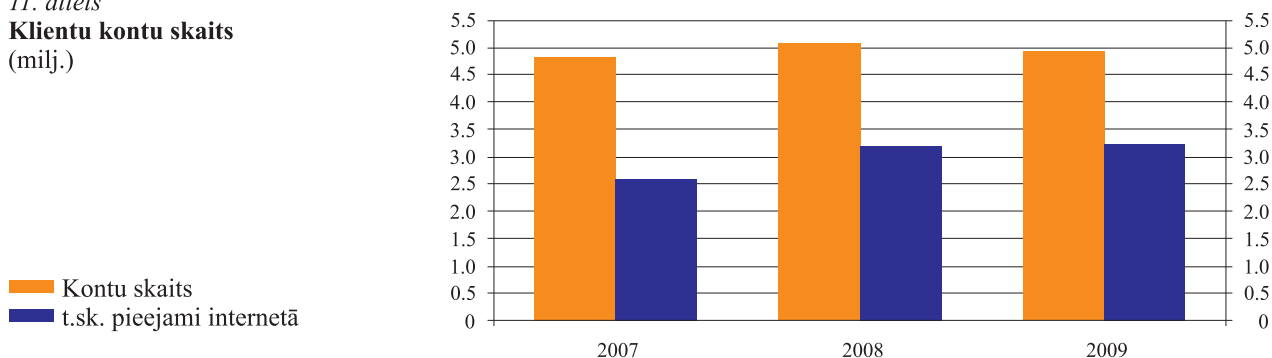
2009. gada beigās no banku izdotajām kartēm visas bija starptautisko zīmolu kartes (VISA, MasterCard, American Express u.c.). Starptautiskās kartes tika izdotas saskaņā

ar attiecīgās karšu shēmas noteikumiem. Karšu shēmas nodrošināja, lai bankas ievērotu attiecīgās shēmas noteikumus.

2009. gada beigās kredītiestādēs, Latvijas Bankā un Latvijas Pastā kopā bija atvērti 4.9 milj. klientu norēķinu kontu, no kuriem 65.8% (3.2 milj.) bija pieejami internetā (sk. 11. att.). Trīs bankas apkalpoja 62.8% no kopējā klientu norēķinu kontu skaita Latvijā.

11. attēls

Klientu kontu skaits
(milj.)

3.2. E-nauda

Līdz 2009. gada beigām 18 elektroniskās naudas (e-nauda) institūciju saskaņā ar Kredītiestāžu likuma 11.¹ panta pirmo daļu bija informējušas Latvijas Banku par plānotās darbības uzsākšanu, t.sk. 2009. gadā piecas jaunas e-naudas institūcijas (SIA "BALTPAY", SIA "CG PAY", SIA "EURO MEDIA", SIA "Money Service Group" un SIA "PAY ON NET"). SIA "Mikromaksājumi" pārtrauca darbību ar 2009. gada 1. janvāri.

Latvijas Banka neizsniedz atļaujas šādu e-naudas institūciju darbības uzsākšanai, neveic to uzraudzību un nekontrolē to darbības atbilstību normatīvo aktu prasībām. Latvijas Banka valsts maksājumu sistēmas pārraudzības nolūkos apkopo šo e-naudas institūciju maksājumu statistiku.

Pēc katra pieteikuma saņemšanas pārraugi informēja attiecīgo e-naudas institūciju par to normatīvo aktu prasībām, kuri attiecas uz e-naudas institūciju darbību un ir Latvijas Bankas kompetencē, kā arī individuāli konsultēja tās par atsevišķiem e-naudas institūcijām neskaidriem jautājumiem.

2009. gadā tika veikts 782.3 tūkst. e-naudas maksājumu 6.6 milj. latu apjomā.

3.3. Klientu konsultēšana

2009. gadā pārraugi sadarbībā ar citiem Latvijas Bankas speciālistiem sniedza konsultācijas fiziskajām un juridiskajām personām un piedalījās Latvijas Bankas atbilžu sagatavošanā par dažādiem jautājumiem maksājumu jomā.

Latvijas Banka piedalījās LTV pētnieciskā seriāla "Naudas zīmes" sērijā par bezskaidrās naudas attīstību Latvijā, stāstot par tās priekšrocībām.

Pārraugi tikās ar Valsts reģionālās attīstības aģentūras (VRAA) pārstāvjiem, kas atbildīgi par <http://www.latvija.lv> portāla uzturēšanu. VRAA pārstāvjus interesēja jautājumi par e-SEPA pakalpojumu attīstību Latvijā, t.sk. e-pakalpojumu regulējuma

attīstība Eiropā un SEPA e-rēķinu pakalpojumu izstrādes iespējas un koordinācija Latvijā.

Latvijas Banka sniedza konsultācijas jautājumos par Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu Nr. 924/2009 par pārrobežu maksājumiem ES, ar kuru atceļ iepriekšējo Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu Nr. 2560/2001 par pārrobežu maksājumiem euro. Jaunā Regula ir tiešās piemērojamības ES normatīvais akts.

Pārraugi piedalījās Valsts tiesu ekspertīžu biroja rīkotajā starptautiskajā seminārā "Maksājumu karšu ekspertīze" (*Examination of the payment cards*), sniedzot prezentāciju par Latvijas Bankas pārrauga lomu karšu maksājumos.

Latvijas Bankas 2009. gadā veiktā klientu aptauja ļāva secināt, ka klientu apmierinātība ar pārraugu kompetenci un atsaucību ir laba (vērtējums – 4.53 un 4.65).

3.4. ECB pētījums par neliela apjoma maksājumu izmaksām

2009. gadā Latvijas Banka kopā ar citu valstu centrālajām bankām un ECB uzsāka projektu vispārējās izpratnes par dažādu maksāšanas līdzekļu izmaksu efektivitāti veicināšanai (*The social costs of retail payment instruments: a European perspective*). Apsekojuma kopējais mērķis ir novērtēt un analizēt dažādu maksāšanas līdzekļu radītās izmaksas sabiedrībai, lai uz tā pamata atbildētu uz šādiem jautājumiem.

- Kādi ir galveno maksājumu ķēdē iesaistīto pušu dažādu maksāšanas līdzekļu faktisko izmaksu elementi?
- Cik lielā mērā atšķiras dažādu maksāšanas līdzekļu un iesaistīto pušu izmaksas?
- Kādas ir atšķirības eiro zonas valstīs, un kādi ir to iespējamie skaidrojumi, piemēram, loģistikas efektivitāte, elektronizācijas pakāpe un apjomradītā ekonomija?
- Kā dažādi tehnoloģijas līmeņi un struktūras ietekmē viena un tā paša maksāšanas līdzekļu veida izmaksas?

Pētījumā paredzēts izstrādāt konsekventu un visaptverošu pamatu dažādu maksāšanas līdzekļu izmaksu kompetentam salīdzinājumam vairākās Eiropas valstīs. Projekts noslēgsies 2011. gada 3. ceturksnī.

Lai pirms aptaujas uzsākšanas detalizētāk izskaidrotu metodoloģiju, pārrunātu projekta izpildes posmus un neskaidrības, ECB gada beigās rīkoja darba tikšanos tiem centrālo banku ekspertiem, kas būs tieši iesaistīti datu apkopošanā un analizē. Dalība sanāksmē tika uzskatīta par centrālās bankas piekrišanu piedalīties pētījumā. Šajā pētījumā piedalīsies Austrija, Beļģija, Čehijas Republika, Dānija, Francija, Grieķija, Igaunija, Īrija, Itālija, Malta, Nīderlande, Portugāle, Rumānija, Slovēnija, Somija, Spānija, Ungārija, Zviedrija, Vācija un Latvija.

Aptaujā atbilstoši vienotajai metodoloģijai tiks vākta informācija par neliela apjoma maksāšanas līdzekļiem (skaidro naudu, kredīta un debeta karšu maksājumiem, kredīta pārvedumiem un tiešo debetu) un izmaksām, kas saistītas ar šiem maksāšanas līdzekļiem un kas rodas katram dalībniekam, kurš piedalās maksājuma izpildē. Kopumā būs četru veidu anketas, un dati tiks vākti no: 1) bankām un starpbanku infrastruktūras nodrošinātājiem; 2) mazumtirgotājiem un sabiedrībām; 3) sabiedrībām, kas nodarbojas ar skaidrās naudas pārvadāšanu (inkasāciju); 4) centrālās bankas (Latvijas Banka).

2009. gada 4. ceturksnī Latvijas Banka izstrādāja pētījuma veikšanas stratēģiju. 2009. gada beigās tika apzinātas respondentu (banku un respondentu) sabiedrību izlases

kopas. Respondenti tika informēti par pētījumu, un tika pārrunāti projekta izpildes posmi un neskaidrības.

4. SADARBĪBA AR CITĀM INSTITŪCIJĀM

4.1. Latvijas Republikas Finanšu ministrija

Latvijas Banka 2009. gadā no maksājumu sistēmu pārraudzības viedokļa konsultēja Latvijas Republikas Finanšu ministriju par Maksājumu pakalpojumu likuma projekta izstrādi. Likumprojekta izstrāde tika uzsākta 2009. gada sākumā, lai Latvijas Republikas tiesību aktos iestrādātu tiesību normas, kas izriet no Eiropas Parlamenta un Padomes 2007. gada 13. novembra Direktīvas 2007/64/EK par maksājumu pakalpojumiem iekšējā tirgū, ar ko groza Direktīvas 97/7/EK, 2002/65/EK, 2005/60/EK un 2006/48/EK un atceļ Direktīvu 97/5/EK.

4.2. ECB

2009. gadā pārraugi turpināja piedalīties ECB darba grupās, kas risināja dažādus ar maksājumu sistēmu pārraudzību saistītus jautājumus. ECB Maksājumu un norēķinu sistēmu komitejai (*Payment and Settlement Systems Committee*; PSSC) pakārtotās Maksājumu sistēmu pārraudzības darba grupas (*Oversight Working Group*; WGO) un Maksājumu sistēmu politikas darba grupas (*Payment Systems Policy Working Group*; PSPWG) ietvaros pārraugi darba grupas sēdēs kopā ar pārējo ES valstu centrālo banku pārstāvjiem piedalījās diskusijās par maksāšanas līdzekļu un infrastruktūru pārraudzības jautājumiem un SEPA projekta jautājumu risināšanā, t.sk. IBAN ilgtermiņa stratēģijas izstrādes darba apakšgrupā.

SEPA projekts Latvijā

Latvijas Banka 2009. gadā turpināja darbu SEPA projektā, vadot Nacionālo SEPA darba grupu, piedaloties Latvijas Komerčbanku asociācijas (LKA) Maksājumu komitejas SEPA darba grupā un uzsākot SEPA projektu Latvijas Bankā.

Latvijā galvenie notikumi SEPA projektā bija šādi: 1) 2009. gada 2. jūlijā darbu uzsāka Nacionālā SEPA Latvija interneta lapa; 2) 2009. gada 14. decembrī Latvijas Republikas Eiro projekta Vadības komitejas Naudas un maksājumu sistēmu darba grupa apstiprināja Latvijas Nacionālā SEPA plāna 1.0 versiju. Darbu veikšanā piedalījās arī pārraugi.

Latvijas Nacionālās SEPA darba grupa (NSDG), kas nodrošina projekta koordinēšanu, 2009. gadā tikās trīs reizes, un pārraugi piedalījās arī visās LKA SEPA darba grupas sēdēs.

Izstrādājot Latvijas Nacionālo SEPA plānu, Latvijas Banka organizēja divpusējas sapulces ar visiem NSDG locekļiem, un tajās sagatavoja papildinājumus Latvijas Nacionālā SEPA plāna 1.0 versijas projektam. Par plāna darba versiju un augsta līmeņa SEPA ieviešanas pasākumu priekšlikumiem, kas ietverti Latvijas Nacionālā eiro ieviešanas plāna pielikumā Nr. 1 "Pasākumu plāns vienotās Eiropas valūtas ieviešanai Latvijā", līdz 2009. gada rudenim norisēja konsultācijas NSDG pārstāvju sabiedrībās un iestādēs. Latvijas Nacionālā SEPA plāna 1.0 versija un augsta līmeņa SEPA pasākumi tika apstiprināti 2009. gada 14. decembra Naudas un maksājumu sistēmu darba grupā (NMSDG). Plāns pieejams Nacionālajā SEPA Latvija interneta lapā.

Latvijas Banka turpināja darbu, izstrādājot Nacionālo SEPA Latvija interneta lapu. Projekts tika uzsākts janvārī ar iepirkuma procedūru par Nacionālās SEPA Latvija interneta lapas izveidošanu un ieviešanu un pabeigts 2009. gada jūnijā. 2009. gada 2. jūlijā, apvienojot ar vispārīgu semināru žurnālistiem par SEPA, tika atklāta Nacionālā SEPA Latvija interneta lapa. Jūnijā tika veikta arī publisko atzinumu saskaņošana ar visiem NSDG pārstāvjiem.

Pārraugi koordinēja Latvijas valsts pārvaldes iestāžu dalību Eiropas Komisijas (EK) organizētajās valsts pārvalžu iestāžu aptaujās, kurās piedalījās Latvijas Banka, Latvijas Republikas Finanšu ministrija, Latvijas Republikas Valsts kase un Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra. Atbildēs tika noteikts datums, ar kuru valsts iestādēm būs iespēja sākt lietot SEPA kredīta pārvedumus (2010. gada 12. novembris), kā arī pausta apņemšanās pilnībā pāriet uz jauno SEPA standartu (ISO 20022 XML), sākot ar eiro ieviešanas dienu.

Pārraugi koordinēja Eiropas Maksājumu padomes (EPC) konsultāciju par pārmaiņām EPC shēmu rokasgrāmatās, t.sk. par shēmu dalības paplašinājumu ar maksājumu iestādēm un valsts kasēm, kas sniedz maksājumu pakalpojumus, par nesen pieņemto strukturētā rēķina lauka ISO 11649 standartu. Pārraugi koordinēja arī EK konsultāciju par iespējamo SEPA migrācijas beigu datumu.

SEPA projekta iesaistīto pušu informēšanai 2009. gadā pārraugi veica dažādus darbus, t.sk. sniedza prezentācijas profesionālajās asociācijās, publicēja informatīvi izglītojošus rakstus internetā, sniedza priekšlasījumus semināros, piedalījās Latvijas Televīzijas pētnieciskajā raidījumā "Naudas zīmes".

Latvijas Banka izstrādāja Latvijas Bankas SEPA plānu, kuru Latvijas Bankas valde apstiprināja 2009. gada 23. jūlijā ar rīkojumu Nr. 929/3. 2009. gada 14. augustā Latvijas Bankas SEPA plāns un EKS SEPA pašnovērtējums tika publicēti Latvijas Bankas interneta lapā. Latvijas Bankas SEPA plāna mērķis ir raksturot SEPA pamatproduktu izmantošanu Latvijas Bankā, piedāvājot SEPA kredīta pārvedumu izmantošanu arī Latvijas Bankas klientiem. Atbilstoši plānam Latvijas Banka publicēja savas darbības pašnovērtējumu kā to SEPA produktu lietotāja un piedāvātāja, kurus paredzēts nodrošināt ar 2010. gada 12. novembri. Veiktie pašnovērtējumi apliecina Latvijas Bankas atbilstību SEPA prasībām.

Lai pārraudzītu progresu SEPA ieviešanas procesā, pārraugi turpināja apkopot SEPA rādītājus, kas liecināja par vienmērīgu pāreju uz SEPA kredīta pārvedumiem un labu progresu SEPA karšu jomā. 2009. gada 2. pusgadā SEPA kredīta pārvedumi bija 55.1% (1 035.7 tūkst. maksājumu) no visiem eiro veiktajiem kredīta pārvedumiem. Savukārt četri galvenie SEPA karšu ietvara rādītāji Latvijā 2009. gada beigās apstiprināja, ka, pirmkārt, visi Latvijas banku bankomāti migrējuši uz EMV (*Europay-Mastercard-Visa*) SEPA pieņemto karšu standartu "karte-terminālis" posmā; otrkārt, 88.7% (21.1 tūkst.) tirdzniecības vietu termināļu migrējuši uz EMV. Pārējo daļu galvenokārt veido lielie tirdzniecības uzņēmumi jeb veikalu ķēdes, kas pašlaik karšu maksājumos izmanto magnētiskās joslas funkcionalitāti, nevis EMV viedkartes iespējas. Trešais un ceturtais rādītājs saistīts ar Latvijas banku izsniegto EMV karšu īpatsvaru debetkaršu un kredītkaršu dalījumā. 2009. gada beigās attiecīgi 97.4% (1 942.4 tūkst.) debetkaršu un 98.7% (424.7 tūkst.) kredītkaršu atbilda EMV standartam.

4.3. EK

2009. gada 30. martā un 20. oktobrī EK organizēja otro un trešo SEPA Nacionālo darba grupu forumu, kurā Latviju pārstāvēja arī pārraugi. Svarīgākie apspriestie jautājumi bija saistīti ar SEPA pamatproduktu migrācijas procesu, tiešā debeta līgumu turpināmību, SEPA komunikāciju un SEPA migrācijas beigu datumu noteikšanas iespējām. Latvijas pārstāvji katru reizi līdz ar citiem dalībniekiem sniedza progresa ziņojumus.

5. SABIEDRĪBAS INFORMĒŠANA

Informācija par maksāšanas līdzekļu un to infrastruktūras attīstību un Latvijas Bankas paveikto maksājumu sistēmu pārraudzības jomā tika publicēta Latvijas Bankas gada pārskatā un "Finanšu Stabilitātes Pārskatā", kā arī Latvijas Bankas interneta lapā.

2009. gadā plašsaziņas līdzekļi izrādīja interesi par maksāšanas līdzekļiem, uzdodot jautājumus Latvijas Bankas interneta lapā vai Latvijas Bankas preses sekretāram. Visvairāk pausta interese par elektroniskās naudas darījumiem un SEPA kredīta pārvedumu shēmas ieviešanu Eiropā un Latvijā.

PIELIKUMS

LATVIJAS MAKSĀJUMU SISTĒMU UZ RISKU BALSTĪTAIS NOVĒRTĒJUMS

Lai noteiktu prioritātes maksājumu sistēmu pārraudzības veikšanā, ECB 2009. gadā sākusi uz risku balstītā maksājumu sistēmu novērtējuma metodoloģijas izstrādi. Lai veidotu strukturētu metodoloģiju un nākamajos gados nodrošinātu tās pakāpenisku ieviešanu, maksājumu sistēmu novērtējumu paredzēts veikt trijos posmos. Pirmajā posmā savstarpēji tiek salīdzinātas maksājumu sistēmas, nosakot to svarīgumu un pārraudzības statusu. Šādas maksājumu sistēmu savstarpējas salīdzināšanas rezultātā tiek iegūts vērtējums, lai noteiktu dažādu maksājumu sistēmu turpmāko pārraudzības veikšanas prioritāti. Otrajā posmā katra maksājumu sistēma tiek vērtēta atbilstoši riska kategorijām, ņemot vērā konkrētā riska ietekmi, iespējamību un tā mazināšanai veiktos pasākumus. Attiecīgajai maksājumu sistēmai tiek iegūts risku vērtējums, lai noteiktu konkrētās sistēmas sastāvdaļu un to risku pārraudzības veikšanas prioritāti. Trešajā posmā paredzēts iegūt konsolidēto novērtējumu, kurā pirmajos divos posmos iegūtās pārraudzības veikšanas prioritātes tiek apvienotas. ECB beidz izstrādāt otrā un trešā posma metodoloģiju.

Latvijas Banka 2009. gadā veica Latvijas maksājumu sistēmu novērtējumu saskaņā ar ECB novērtējuma metodoloģijas pirmo posmu, izmantojot 2008. gada datus. Ievērojot to, ka Latvijas maksājumu sistēma un tās dalībnieki pēc maksājumu un aktīvu apjoma ir mazāki par ES maksājumu sistēmām un tirgus dalībniekiem, ECB metodoloģija atsevišķos gadījumos tika modificēta. Tika vērtētas visas Latvijas maksājumu sistēmas – Latvijas Bankas uzturētās maksājumu sistēmas (SAMS, EKS un TARGET2-Latvija), kā arī SIA "First Data Latvia" uzturētā lokālā latu norēķinu sistēma (FDL), AS "Itella Information" uzturētā norēķinu sistēma (*Itella*) un Latvijas Pasta uzturētā pasta norēķinu sistēma (PNS).

Lai savstarpēji salīdzinātu maksājumu sistēmas, nosakot to svarīgumu un pārraudzības statusu, tika izmantotas divu līmeņu matricas – augsta līmeņa matrica "Latvijas maksājumu sistēmu salīdzinājums" un vairākas apakšlīmeņa matricas. Augsta līmeņa matrica katrai maksājumu sistēmai satur vērtējumu attiecībā uz šādām trim jomām.

1. Maksājumu sistēmas svarīgums	Vērtējums raksturo attiecīgās maksājumu sistēmas ietekmi uz finanšu stabilitāti un nacionālās valūtas veicināšanu. Vērtējums sniegts punktu izteiksmē (0–10), izmantojot septiņu apakšlīmeņu matricās iegūto punktu vērtējumus par šādām maksājumu sistēmas sastāvdaļām: – veikto maksājumu apjoms, – kritisko dalībnieku īpatsvars, – sistēmas aizvietojamība, – maksājumu sistēmu savstarpējā atkarība, – izmantošana monetārās politikas operācijām, – ietekme uz tautsaimniecību, – sistēmas ievērojamība.
2. Pārraudzības statuss	Vērtējums nosaka attiecīgās maksājumu sistēmas pārraudzības pašreizējo līmeni. Vērtējums tiek izteikts no "ļoti zems" līdz "ļoti augsts", izmantojot četru apakšlīmeņu matricās iegūtos vērtējumus par šādām pārraudzības aktivitātēm: – pēdējais maksājumu sistēmu novērtējuma laiks, – ieteikumu izpildes termiņš, – pārraudzības veids, – pēdējā novērtējuma kooperējošā apskate.
3. Pārraudzības veikšanas prioritāte	Vērtējums nosaka turpmāko prioritāti attiecīgās maksājumu sistēmas pārraudzības veikšanai. Vērtējums izteikts punktu izteiksmē, ko aprēķina, pēc noteiktas tabulas apvienojot iegūtos maksājumu sistēmas svarīguma un pārraudzības statusa vērtējumus.

1. Maksājumu sistēmas svarīgums

1.1. Veikto maksājumu apjoms

Maksājumu sistēmas tiek vērtētas atbilstoši 2008. gadā vidēji dienā veikto maksājumu kopapjomam (0 – vismazākais, 10 – vislielākais). Ievērojot Latvijas maksājumu sistēmās veikto maksājumu mazāku kopapjomu, ECB metodoloģijas izmantotā skala tika proporcionāli samazināta.

Punkti	Maksājumu apjoms atbilstoši ECB metodoloģijai (mljrd. eiro)	Koriģētais maksājumu apjoms (milj. latu)
10	>350	>350
9	300–350	300–350
8	250–300	250–300
7	200–250	200–250
6	150–200	150–200
5	100–150	100–150
4	50–100	50–100
3	10–50	10–50
2	5–10	5–10
1	0–5	0–5

1. apakšmatrica "Veikto maksājumu apjoms"

	SAMS	EKS	FDL	<i>Itella</i>	PNS	TARGET2-Latvija
Vidēji dienā veikto maksājumu apjoms (milj. latu)	727.62	56.51	i.p.i.	i.p.i.	3.82	421.29 ¹
Punkti	10	4	3	1	1	10

1.2. Kritisko dalībnieku īpatsvars

Maksājumu sistēmas vērtētas pēc tā, cik kritisko dalībnieku piedalās sistēmā (0 – sistēmā nepiedalās neviens šāds dalībnieks, 10 – sistēmā piedalās $\geq 90\%$ no visiem kritiskajiem dalībniekiem).

ECB metodoloģijā kā kritiskie maksājumu sistēmu dalībnieki noteikti:

- 20 lielākās Eiropas monetārās finanšu iestādes atbilstoši aktīvu apjomam (liela apjoma maksājumu sistēmām);
- 20 lielākās Eiropas monetārās finanšu iestādes atbilstoši klientu kontu skaitam (maza apjoma maksājumu sistēmām);
- finanšu iestādes, kas darbojas vairāk nekā trijās ES valstīs;
- un/vai finanšu iestādes, kuras atbilst iepriekšējo nosacījumu kombinācijai.

Ņemot vērā, ka ECB kritērijiem neatbilst neviens Latvijas maksājumu sistēmas dalībnieks, Latvijas Banka izmantoja citus kritērijus, lai novērtētu iestādes lomu Latvijas maksājumu sistēmā:

- iestādes vidēji dienā SAMS veikto maksājumu apjoma īpatsvars kopējā SAMS maksājumu apjomā ir 2% vai lielāks (šādu 2% kritēriju izmanto ECB, TARGET nosakot kritiskā dalībnieka statusu);
- iestādes gadā veikto klientu maksājumu skaita īpatsvars visu Latvijas maksājumu sistēmas dalībnieku (bankas, Latvijas Banka un Latvijas Pasts) klientu maksājumu kopskaitā ir 2% vai lielāks;
- iestādes atvērto klientu maksājumu kontu skaita īpatsvars visu Latvijas maksājumu sistēmas dalībnieku klientu maksājumu kontu kopskaitā ir 2% vai lielāks;
- iestādes izlaisto maksājumu karšu skaita īpatsvars visu Latvijas maksājumu sistēmas dalībnieku izlaisto maksājumu karšu kopskaitā ir 2% vai lielāks.

Iestāde uzskatīta par nozīmīgu dalībnieci Latvijas maksājumu sistēmā, ja tā vienlaikus atbilda visiem šiem kritērijiem. Saskaņā ar 2008. gada datiem nozīmīgas Latvijas maksājumu sistēmas dalībnieces bija piecas bankas.

2. apakšmatrica "Kritisko dalībnieku īpatsvars"

Maksājumu sistēma	SAMS	EKS	FDL	<i>Itella</i>	PNS	TARGET2-Latvija
Nozīmīgu dalībnieku īpatsvars (%)	100	100	100	100	0	100
Punkti	10	10	10	10	0	10

¹ TARGET2-Latvija izmantoti dati par vidēji dienā veikto maksājumu apjomu 2008. gada novembrī un decembrī, jo ar novembri, dažiem TARGET2-Latvija dalībniekiem pārejot uz decentralizētu likviditātes vadību, būtiski pieauga TARGET2-Latvija apgrozījums.

1.3. Sistēmas aizvietojamība

Maksājumu sistēmas tiek vērtētas atkarībā no to aizvietojamības situācijās, ja attiecīgā maksājumu sistēma pārstāj darboties, t.i., vai pastāv alternatīvas šādā maksājumu sistēmā neveikto maksājumu izpildei ar citiem līdzekļiem vai citās sistēmās (0 – vairākas alternatīvas, 10 – nav alternatīvu).

Par iespējamām alternatīvām tiek uzskatītas citas maksājumu sistēmas, korespondentattiecības, skaidrās naudas maksājumi, kā arī citi maksājumu instrumentu veidi. Katra Latvijas maksājumu sistēma vērtēta atkarībā no sistēmas tirgus daļas attiecīgajos maksājumu veidos (jo lielāka sistēmas tirgus daļa, jo mazāk alternatīvu šādu maksājumus aizvietošanai) un pieejamām maksājumu veikšanas alternatīvām (jo mazākas alternatīvas neveikto maksājumu aizvietošanai ar cita veida maksāšanas līdzekļiem, jo mazāk alternatīvu).

SAMS

Latvijas Bankas reālā laika starpbanku norēķinu sistēma SAMS nodrošina Latvijas Bankas monetāro operāciju norēķinus, starpbanku maksājumus, citu maksājumu un vērtspapīru norēķinu sistēmu gala norēķinus un liela apjoma vai steidzamus klientu kredīta pārvedumus. Sistēmas īpatsvars starpbanku maksājumos 2008. gadā bija 87.3% skaita ziņā un 88.8% apjoma ziņā no visiem Latvijā latos veiktajiem starpbanku kredīta pārvedumiem. Lai gan SAMS īpatsvars klientu maksājumos nebija liels (0.1% skaita ziņā un 17.2% apjoma ziņā no visiem Latvijā starp bankām latos veiktajiem klientu kredīta pārvedumiem), SAMS tika izmantota steidzamiem vai liela apjoma klientu maksājumiem un bija vienīgā sistēma, kas piedāvāja reālā laika norēķinus latos veiktajos maksājumos. Sistēma bija neaizvietoājama Latvijas Bankas monetāro operāciju norēķinos un citu maksājumu un vērtspapīru norēķinu sistēmu gala norēķinos. SAMS bija gandrīz neaizvietoājama starpbanku naudas tirgus maksājumu veikšanā, un arī SAMS veiktajiem klientu maksājumiem nebija alternatīvas. Tāpēc SAMS aizvietojamība tika novērtēta ar 10 punktiem.

EKS

Latvijas Bankas neliela apjoma klientu maksājumu sistēma EKS apstrādā klientu veiktos kredīta pārvedumus divās valūtās – latos un eiro. EKS galvenokārt tiek izmantota latos veiktajiem maksājumiem. 2008. gadā EKS apstrādāja 75.2% no visiem Latvijā starp bankām latos veiktajiem klientu kredīta pārvedumiem. Pārējie bija maksājumi, ko saskaņā ar vienošanos savstarpēji veica četras bankas. No visiem Latvijā eiro veiktajiem klientu kredīta pārvedumiem EKS 2008. gadā apstrādāja 5.6%. EKS nepieciešamības gadījumā latos veiktos maksājumus ierobežotos apjomos būtu iespējams apstrādāt SAMS, tomēr SAMS caurlaides spēja neļautu veikt visu (133.0 tūkst.) vidēji dienā EKS latos veikto maksājumu apstrādi. Tāpēc iespēja EKS maksājumus aizstāt SAMS bija neliela. Otra iespējamā alternatīva varētu būt latu korespondentattiecību tīkls. 2007. gadā banku korespondentattiecību apsekojumā noskaidrots, ka savstarpējas korespondentattiecības latos bija 17 bankām no 21 bankas, kas piedalījās aptaujā. Tātad korespondentattiecību tīkls nesniedza līdzvērtīgu iespēju izpildīt visus EKS maksājumus un nebija uzskatāms par alternatīvu. Euro veiktos maksājumus pilnā apjomā bija iespējams sūtīt caur TARGET2 vai caur eiro korespondentattiecību tīklu. Tātad eiro veiktajos maksājumos EKS bija labi aizstājama, tomēr, ņemot vērā, ka eiro veikto maksājumu īpatsvars EKS bija neliels (0.7% no visiem EKS veiktajiem maksājumiem), tas būtiski neietekmēja EKS novērtējumu. EKS aizvietojamība tika novērtēta ar 7 punktiem.

FDL

Sistēma nodrošina neliela apjoma karšu maksājumu apstrādi un veic karšu darījumu neto pozīciju aprēķināšanu latos. Karšu maksājumi tiek veikti POS termināļos, bankomātos un internetā. FDL tirgus daļa kopējos karšu darījumos Latvijā 2008. gadā

skaita ziņā bija i.p.i.%. Dažas bankas nodrošināja savu karšu maksājumu norēķinus ārpus FDL, izmantojot tiešos līgumus ar starptautiskajām karšu shēmām vai mātesuzņēmumu sistēmas. Alternatīva karšu maksājumiem POS termināļos preču un pakalpojumu pirkumos bija maksājumi skaidrā naudā. Tomēr, ja FDL sistēma nedarbotos, klientiem nebūtu iespējas arī izņemt skaidro naudu bankomātos. Tādējādi novērtējumā izmantots pieņēmums, ka ar skaidrās naudas maksājumiem iespējams aizstāt 50% no visiem ar kartēm veiktajiem maksājumiem POS termināļos. Laba alternatīva karšu maksājumiem par pirkumiem internetā bija kredīta pārvedumi, izmantojot internetbanku. Tomēr karšu maksājumi par pirkumiem internetā 2008. gadā veidoja tikai 4% no visiem ar Latvijā izdotajām kartēm veiktajiem karšu maksājumiem. FDL aizvietojamība tika novērtēta ar 3 punktiem.

Itella *Itella* ir vienīgā sistēma, kas apstrādā starpbanku tiešā debeta maksājumus. Tā kā Latvijā liela daļa tiešā debeta maksājumu tiek veikti kā iekšbankas pārvedumi (gan maksātājs, gan saņēmējs ir vienas un tās pašas bankas klients), *Itella* sistēmas tirgus daļa maksājumu skaita ziņā 2008. gadā bija i.p.i.% no visiem tiešā debeta maksājumiem. Starpbanku tiešā debeta maksājumus *Itella* nav aizstājama. *Itella* aizvietojamība tika novērtēta ar 6 punktiem.

PNS Sistēma apstrādā lielu skaitu neliela apjoma klientu maksājumu, un tai ir unikāls visu valsti pārklājošs tīkls. PNS 2008. gadā apstrādāja tikai 8.6% no visiem klientu maksājumiem Latvijas maksājumu sistēmā. Kā alternatīvu maksājumiem PNS varēja izmantot maksājumus kredītiestādēs, skaidrās naudas vai karšu maksājumus, taču, ņemot vērā, ka PNS izmantoja iedzīvotāji, kuri parasti neizmanto banku pakalpojumus, kā arī banku pakalpojumu nepieejamību atsevišķos lauku rajonos, sistēmas aizvietojamība tika novērtēta ar 1 punktu.

TARGET2-Latvija Sistēma apstrādā liela apjoma starpbanku un klientu eiro veiktos maksājumus, kā arī veic EKS gala norēķinus eiro. TARGET2-Latvija īpatsvars starpbanku maksājumos 2008. gadā bija 8.6% skaita ziņā un 10.9% apjoma ziņā no visiem Latvijā eiro veiktajiem starpbanku kredīta pārvedumiem. Klientu maksājumus tie bija 3.0% skaita ziņā un 5.5% apjoma ziņā no visiem Latvijā starp bankām eiro veiktajiem klientu kredītu pārvedumiem. Pārējo daļu veidoja maksājumi, kurus Latvijas bankas veica, izmantojot EKS, eiro korespondentattiecību tīklu un citas ES eiro veikto maksājumu sistēmas. Sistēma bija labi aizstājama starpbanku un klientu maksājumos. Tā bija neaizvietoājama EKS eiro veikto maksājumu gala norēķinu nodrošināšanā (EKS īpatsvars Latvijā eiro veiktajos klientu kredīta pārvedumos 2008. gadā bija tikai 5.6%). TARGET2-Latvija aizvietojamība tika novērtēta ar 1 punktu.

3. apakšmatrica "Sistēmas aizvietojamība"

Maksājumu sistēma	SAMS	EKS	FDL	<i>Itella</i>	PNS	TARGET2-Latvija
Punkti	10	7	3	6	1	1

1.4. Maksājumu sistēmu savstarpējā atkarība

Maksājumu sistēmas tiek vērtētas atkarībā no to ietekmes uz citu sistēmu spēju norēķināties (0 – nav savstarpējās atkarības, 10 – vairāk nekā piecas savstarpējās atkarības), novērtējot, cik daudzām sistēmām attiecīgā maksājumu sistēma nodrošina gala norēķinus.

2008. gadā SAMS nodrošināja četru sistēmu gala norēķinus (EKS, FDL, LCD vērtspapīru norēķinu sistēmai DENOS un *Itella*). TARGET2-Latvija nodrošināja norēķinus EKS. Pārējās maksājumu sistēmas 2008. gadā nenodrošināja šāda veida norēķinus citām sistēmām.

4. apakšmatrica "Maksājumu sistēmu savstarpējā atkarība"

Maksājumu sistēma	SAMS	EKS	FDL	<i>Itella</i>	PNS	TARGET2-Latvija
Sistēmu skaits, kuras norēķinās konkrētajā sistēmā	4	0	0	0	0	1
Punkti	8	0	0	0	0	2

1.5. Izmantošana monetārās politikas operācijām

Maksājumu sistēmas tiek vērtētas atkarībā no to izmantošanas monetārās politikas operācijām (0 – sistēma netiek izmantota monetārās politikas operācijām, 10 – šī ir vienīgā sistēma, kas tiek izmantota monetārās politikas operācijām).

2008. gadā tikai SAMS tika izmantota Latvijas Bankas monetārās politikas operāciju naudas norēķiniem.

5. apakšmatrica "Izmantošana monetārās politikas operācijām"

Maksājumu sistēma	SAMS	EKS	FDL	<i>Itella</i>	PNS	TARGET2-Latvija
Punkti	10	0	0	0	0	0

1.6. Ietekme uz tautsaimniecību

Maksājumu sistēmas tiek vērtētas atkarībā no tā, cik lielā mērā tās atbalsta un ietekmē plaša spektra tautsaimniecības aktivitātes, piemēram, preču un pakalpojumu sektoru, privātpersonas un sabiedrības (0 – neliela ietekme, 10 – ļoti plaša ietekme).

Latvijas Banka kā kritēriju izmantoja sistēmās apstrādāto klientu maksājumu skaita īpatsvaru visos Latvijā veiktajos klientu maksājumos. Šādus maksājumus izmanto fiziskās un juridiskās personas savu saimniecisko darījumu veikšanā un norēķinos par precēm un pakalpojumiem.

6. apakšmatrica "Ietekme uz tautsaimniecību"

Maksājumu sistēma	SAMS	EKS	FDL	<i>Itella</i>	PNS	TARGET2-Latvija
Īpatsvars klientu maksājumu skaitā 2008. gadā (%)	0.1	15.1	i.p.i.	i.p.i.	8.6	0.1
Punkti	0	2	5	0	1	0

1.7. Sistēmas ievērojamība

Maksājumu sistēmas tiek vērtētas atkarībā no tā, cik lielā mērā sabiedrība varētu pamanīt sistēmas nepieejamību kļūmju un incidentu situācijās, kas ietekmētu sistēmas reputāciju un tieši ietekmētu sabiedrību (0 – nepieejamība pamanāma nelielai sabiedrības daļai, 10 – pamanāma gandrīz ikvienam).

Sistēmu ievērojamība tika vērtēta pēc tajās apstrādāto klientu maksājumu skaita, jo attiecīgās sistēmas nepieejamības gadījumā klienti nevarētu veikt maksājumu, norēķināties par precēm un pakalpojumiem, kas lielākoties šādās situācijās nekavējoties pamanāms klientiem.

7. apakšmatrica "Sistēmas ievērojamība"

Maksājumu sistēma	SAMS	EKS	FDL	<i>Itella</i>	PNS	TARGET2-Latvija
Klientu maksājumu skaits 2008. gadā (milj.)	0.1	33.5	i.p.i.	i.p.i.	19.2	0.1
Punkti	0	3	10	0	2	0

1.8. Maksājumu sistēmas svarīguma kopējais vērtējums

Kopējais vērtējums tika izteikts punktu izteiksmē (0–10) kā vidējais no septiņu apakšmatricu novērtējumiem, kuriem Latvijas Banka izmantoja vienādu svaru.

Maksājumu sistēma	SAMS	EKS	FDL	<i>Itella</i>	PNS	TARGET2-Latvija
Veikto maksājumu apjoms	10	6	3	1	3	10
Kritisko dalībnieku īpatsvars	10	10	10	10	0	10
Sistēmas aizvietojamība	10	7	3	6	1	1
Maksājumu sistēmu savstarpējā atkarība	8	0	0	0	0	2
Izmantošana monetārās politikas operācijām	10	0	0	0	0	0
Ietekme uz tautsaimniecību	0	2	5	0	1	0
Sistēmas ievērojamība	0	3	10	0	2	0
Kopējais vērtējums	7	4	4	2	1	3

2. Pārraudzības statuss

Maksājumu sistēmu pašreizējā pārraudzības statusa vērtējums tiek veikts četrām pārraudzības jomām, katru vērtējot piecu punktu sistēmā, norādot to attiecīgajā pārraudzības jomas apakšmatricā.

2.1. Pēdējais maksājumu sistēmu novērtējuma laiks

Pēdējais maksājumu sistēmu novērtējuma laiks raksturo spēkā esošā maksājumu sistēmas atbilstības pārraudzības standartiem novērtējuma² aktualitāti. Pieci punkti atbilst novērtējumam, kurš veikts nesēn, t.i., kārtējā gadā, bet, ja tas veikts agrāk, katrs iepriekšējais gads samazina vērtējumu par vienu punktu.

² Saskaņā ar starptautiski pieņemto praksi maksājumu sistēmas tiek vērtētas pēc Starptautisko norēķinu bankas "Sistēmiski nozīmīgu maksājumu sistēmu pamatprincipiem".

1. apakšmatrica "Pēdējais maksājumu sistēmas novērtējuma laiks"

Maksājumu sistēma	SAMS	EKS	FDL	<i>Itella</i>	PNS	TARGET2-Latvija
Novērtējuma gads	2009 ³	2009 ³	2008	–	–	2009 ⁴
Punkti	5	5	4	0	0	5

2.2. Ieteikumu izpildes termiņš

Ieteikumu izpildes termiņu vērtē atbilstoši attiecīgās maksājumu sistēmas pārraudzības gaitā izteikto ieteikumu skaitam un to izpildei, un tas norāda, cik lielā mērā nepieciešams pievērst pārraudzības uzmanību noteiktai maksājumu sistēmai, ievērojot ieteikumu izpildi. Ieteikumu izpildes termiņš vērtēts atbilstoši šādiem punktiem:

- 5 – saskaņā ar pēdējo novērtējumu nav nepieciešami uzlabojumi,
- 4 – galvenie ieteikumi tika izpildīti pēc trim mēnešiem,
- 3 – galvenie ieteikumi tika izpildīti pēc sešiem mēnešiem,
- 2 – galvenie ieteikumi tika izpildīti pēc viena gada,
- 1 – galvenie ieteikumi tika izpildīti pēc diviem gadiem,
- 0 – vērtējums nav veikts.

2. apakšmatrica "Ieteikumu izpildes termiņš"

Maksājumu sistēma	SAMS	EKS	FDL	<i>Itella</i>	PNS	TARGET2-Latvija
Punkti	5	5	1 ⁵	0	0	4

2.3. Pārraudzības veids

Maksājumu sistēmas pārraudzībai svarīgi vērtēt arī veidu, kādā notiek attiecīgās maksājumu sistēmas pārraudzība. Jo plašāki pārraudzības pasākumi, jo mazāka nepieciešamība pastiprinātu pārraudzības uzmanību pievērst attiecīgajai maksājumu sistēmai. Pārraudzības veids tiek vērtēts atbilstoši šādiem punktiem:

- 5 – veikts pilns novērtējums,
- 4 – veikts noteiktu risku novērtējums,
- 3 – veiktas regulāras aptaujas,
- 2 – vienreizēja aptauja ar rezultātu savstarpēju apspriešanu,
- 1 – vienreizēja aptauja,
- 0 – pārraudzības pasākumi līdz šim nav veikti.

3. apakšmatrica "Pārraudzības veids"

Maksājumu sistēma	SAMS	EKS	FDL	<i>Itella</i>	PNS	TARGET2-Latvija
Punkti	5	5	5	3	3	5

³ Sistēmas novērtējums pēc Starptautisko norēķinu bankas "Sistēmiski nozīmīgu maksājumu sistēmu pamatprincipiem" tiek pārskatīts katru gadu, to mainot vai atstājot nemainītu.

⁴ Novērtējums ECBS kopējās pārraudzības ietvaros veikts TARGET2 sistēmai.

⁵ Ieteikums attiecībā uz nepieciešamību pārskatīt, vai līgumos un citos dokumentos skaidri noteikts, kādos gadījumos esošie dalībnieki var bloķēt jaunu dalībnieku pievienošanos sistēmai, un tādējādi iespējams pamotivēti liegt potenciālam dalībniekam dalību sistēmā, un noteikt konkrētus kritērijus, saskaņā ar kuriem dalību FDL sistēmā var atteikt, tika izteikts 2008. gadā, un tas vēl nav izpildīts.

2.4. Pēdējā novērtējuma kooperējošā apskate

Maksājumu sistēmas novērtējuma kooperējošā apskate ECB WGO var ietekmēt pārraudzības pasākumus attiecībā uz attiecīgo maksājumu sistēmu. Pieci punkti atbilst situācijai, ja šāda apskate veikta nesen, t.i., kārtējā gadā, katrs iepriekšējais gads samazina vērtējumu par vienu punktu.

Līdz 2009. gadam Latvijas Banka un ECB WGO nav veikusi šādas apskates Latvijas maksājumu sistēmām, izņemot TARGET2-Latvija, kas ir TARGET2 komponents. TARGET2 novērtējumu WGO izskatīja arī 2009. gadā.

4. apakšmatrica "Pēdējā kooperējošā apskate"

Maksājumu sistēma	SAMS	EKS	FDL	<i>Itella</i>	PNS	TARGET2-Latvija
Punkti	0	0	0	0	0	5

2.5. Pārraudzības statusa kopējais vērtējums

Pārraudzības statusa vērtējums augsta līmeņa matricā tiek iegūts kā vidējais no četrām apakšmatricu punktiem, tos pārveidojot no vērtējuma "ļoti augsts" līdz vērtējumam "ļoti zems" (1 – "ļoti zems", 2 – "zems", 3 – "vidējs", 4 – "augsts" un 5 – "ļoti augsts").

Maksājumu sistēma	SAMS	EKS	FDL	<i>Itella</i>	PNS	TARGET2-Latvija
Pēdējais maksājumu sistēmas novērtējuma laiks	5	5	4	0	0	5
Ieteikumu izpildes termiņš	5	5	1	0	0	4
Pārraudzības veids	5	5	5	3	3	5
Pēdējā kooperējošā apskate	0	0	0	0	0	5
Kopējais vērtējums	4 – "augsts"	4 – "augsts"	3 – "vidējs"	1 – "ļoti zems"	1 – "ļoti zems"	5 – "ļoti augsts"

3. Pārraudzības veikšanas prioritāte

Pārraudzības veikšanas prioritātes vērtējums tiek izteikts punktu izteiksmē, ko aprēķina, pēc noteiktas tabulas apvienojot iegūtos maksājumu sistēmas svarīguma un pārraudzības statusa vērtējumus.

Turpmākās pārraudzības veikšanas prioritātes pārveides tabula

Pārraudzības statuss \ Infrastruktūras nozīmīgums	Infrastruktūras nozīmīgums									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ļoti zems	3	4	5	6	8	9	10	10	10	10
Zems	2	3	4	5	7	8	9	10	10	10
Vidējs	1	2	3	4	5	6	7	9	10	10
Augsts	0	1	2	3	4	5	6	9	10	10
Ļoti augsts	0	0	1	2	3	4	5	8	10	10

Tabula veidota tā, lai gadījumos, kad infrastruktūras nozīmīgums ir ļoti augsts, pārraudzības veikšanas prioritāte būtu augsta neatkarīgi no pārraudzības statusa. Mazāk nozīmīgām sistēmām pārraudzības veikšanas prioritāte samazinās, palielinoties pārraudzības statusam. Šāda pieeja izvēlēta, lai nodrošinātu, ka mazāk nozīmīgu sistēmu pārraudzībā prioritāte būtu tām sistēmām, kurām iepriekš pievērsts mazāk uzmanības, savukārt nozīmīgākajām sistēmām pārraudzības prioritāte būtu augsta vienmēr.

4. Augsta līmeņa matrica "Latvijas maksājumu sistēmu salīdzinājums"

Maksājumu sistēma	SAMS	EKS	FDL	<i>Itella</i>	PNS	TARGET2-Latvija
Maksājumu sistēmas svarīgums	7	4	4	3	1	3
Pārraudzības statuss	4 – "augsts"	4 – "augsts"	3 – "vidējs"	1 – "ļoti zems"	1 – "ļoti zems"	5 – "ļoti augsts"
Pārraudzības veikšanas prioritāte	6	3	4	5	3	1

5. Secinājumi

Uz risku balstītais novērtējums apstiprināja Latvijas Bankas politikā maksājumu sistēmu jomā noteikto pārraudzības prioritāti – vislielāko pārraudzības uzmanību pievērst SAMS, t.sk. veicot ikdienas pārraudzību. Neliela apjoma maksājumu sistēmu jomā nākamajos periodos galvenokārt veicama *Itella* pārraudzība, vienojoties par iespēju veikt sistēmas novērtējumu atbilstoši Starptautisko norēķinu bankas "Sistēmiski nozīmīgu maksājumu sistēmu pamatprincipiem" un diskutējot par sistēmas vietu SEPA tiešā debeta maksājumu apkalpošanā. Savukārt attiecībā uz FDL nepieciešams aktualizēt jautājumu par pārraudzības ieteikumu izpildi.